

revideret version

Sprogbeherskelse og Herskersprog - om sprog og kolonialisme i Grønland i 1800-tallet

Jens Chr. Manniche

I sin beskrivelse af Grønland for et engelsktalende publikum (*Danish Greenland - Its People and Products*) fra 1877 fortæller H. Rink ganske kort om sprogsituationen i Grønland: Fremmede der ikke har tilbragt deres barndom i Grønland, vil sjældent opnå nogen virkelig fortrolighed med sproget, selv om der dog er adskillige missionærer der har talt det rimeligt flydende og korrekt, skriver han. På den anden side er grønlænderne meget lidt indstillede på at lære dansk; ikke engang 1 % af dem er i stand til at sige nogle få ord, og mindre end 2 % forstår den mindste smule.¹ Det betyder at Rink anslår at mindre end 100 grønlændere kan lidt dansk, og mindre end 200 forstår en lille smule. Hvis dette iøvrigt er et korrekt billede, er det klart at den danske kolonimagt har haft et problem. Hvordan hersker man, når så få kan fungere som formidlere mellem herskere og beherskede?

Den danske kolonimagt i Grønland, der på én gang opfattede sig som civilisationsagent med missionen som spydspids og som økonomisk agent (for ikke at sige udnytter) med Handelens folk som aktører, havde helt fra starten dette sproglige problem. Man måtte kommunikere med grønlænderne af hensyn til at frelse deres sjæl og af hensyn til sikre sig deres spæk. Det første krævede større sprogkundskaber end det sidste, og det er derfor ikke mærkeligt at det i første omgang var missionen der tog på sig at etablere en uddannelse i det grønlandske sprog med tilhørende lærebøger. Alternativet kunne have været at tvinge grønlænderne til at lære dansk, men hele det religiøse projekt havde sit grundlag i den lutheranske forestilling om at Guds ord måtte prædikes på modersmålet, og dansk for grønlændere var derfor længe ikke til diskussion. Først hen mod slutningen af 1700-tallet, over 50 år efter at Hans Egede begyndte sin missionsvirksomhed uden det ringeste kendskab til sproget som han først møjsommeligt måtte tilegne sig,² begyndte der at dukke fortalere op for at man i højere grad (også) lagde vægt på at lære grønlænderne dansk.

For en kolonimagt - og det gælder *mutatis mutandis* for alle kolonimagter - var det ganske vist lige så vigtigt, ja måske endda vigtigere, at have nogle der kunne dens eget sprog, end selv at beherske det fremmede tungemål.

¹ Henrik Rink: *Danish Greenland. Its People and Products*. With a new Introduction by Helge Larsen (London & København, 1974, opr. udg. 1877), s. 197 f.

² Det fremgår med al tydelighed af hans dagbøger. Se hertil Volmer Rosenkilde: Et Egede-Haandskrift til en grønlandsk Grammatik. *Det Grønlandske Selskabs Aarsskrift 1933-34*, s. 74 ff.

Skulle man herske effektivt, var det nødvendigt at kunne de "indfødtes" sprog, ja helst beherske det. Men koloniembedsmænd, hvad enten de var verdslige eller gejstlige, var som regel kun ude i en begrænset tid, og motivationen til at lære sig et nyt sprog kunne det derfor skorte på. Lokale mellemmand der lærte sig de fremmede herrers sprog, kunne derimod have en livslang funktion som tovejs tolke, og ved at gøre sig nyttige nyttiggjorde de kolonimagten for sig selv, og det kunne kaste både beskæftigelse og andre goder af sig. Også i Grønland var der brug for den slags mellemmand. Her var det ikke mindst de grønlandske kateketer der havde denne funktion. Men en egentlig systematisk uddannelse af dem i dansk kom længe ikke på tale. Uddannelse var missionens opgave, og denne var som sagt ideologisk bundet til at dens virksomhed skulle foregå på grønlandsk. Det var selvfølgelig nyttigt hvis missionærerne i den første tid kunne trække på kateketernes bistand, og det var derfor nyttigt at disse kunne noget dansk. Men idealet var ligefuldt at de udsendte gejstlige blev i stand til at kommunikere på grønlandsk, jo før jo hellere, og der var ingen grund til at sætte resurser af til at lære kateketerne dansk. Det var så at sige overladt til dem selv. 'Blandingerne' - børn af danske fædre og grønlandske kvinder - fik i denne sammenhæng en betydningsfuld funktion, fordi de netop i deres opvækst ofte var dobbeltkulturelle og kunne være dobbeltsprogede (men ikke altid var det) og derfor havde en fordel som formidlere mellem kolonimagt og koloniseret; men det er en anden historie.

At lære grønlandsk³

Missionærernes sprog

Hans Egedes søn Poul (1709-1789) der havde lært sproget efter naturmetoden ved at omgås grønlænderne fra barnsben, var den første der på tryk gav en beskrivelse af det grønlandske sprog i hans *Grammatica Grönlandica Danico-Latina* fra 1760. Man kan vel sige at det helt fra starten var et dansk kolonialt projekt at beskrive grønlandsk som selvstændigt sprog fra grunden med grammatik og regler som alle andre sprog. Hovedsigtet for Poul Egede var først og fremmest at etablere et nyttigt redskab for missionærerne, "og de af dem, der lære Sproget vel, og ville have mere Omsorg for dets Fremgang, finde her Grunden saaledes lagt, at de med mindre Møje kan forbedre Bygningen" (Fortale til *Grammatica*). Det var derfor også ifølge deres instruks pålagt missionærerne at arbejde med og optegne hvad der kunne være til forbedring af både grammatik og ordbog.⁴

³ En kortere version af dette hovedafsnit vil blive trykt i *Grønlandsk Kultur- og Samfundsforskning 2000* (Årbog for Ilisimatusarfik - Grønlands Universitet).

⁴ Om Poul Egedes Grammatik og hans ordbog fra 1750 (*Dictionarium Grönlandico-Danico-Latinum*)

Otto Fabricius (1744-1822), der opholdt sig i Grønland i 5□ år som missionær i Frederikshåb / Paamiut i årene 1768-1773, blev i 1783 lektor ved det grønlandske seminarium der skulle forberede teologiske studerende på missionsgerningen, ikke mindst med henblik på den sproglige side af sagen. Han efterfulgte i 1789 Poul Egede som Missionskollegiets rådgiver og havde således i en lang årrække (han døde 1822) afgørende indflydelse bl.a. på missionens sprogpolitik.

Fabricius er et sjældent eksempel på en missionær der besluttede sig for at leve med i de indfødtes liv. Han lærte at ro kajak og fange sæler og kom psykologisk på bølgelængde med den grønlandske kultur. Det er sikkert den væsentligste grund til at han hurtigt blev så god til sproget - og det blev i hvert fald hans opskrift for andre: for at lære grønlandsk "må man idelig omgås Grønlænderne og flakke omkring med dem fra et sted til et andet". Men det var der ikke mange der var indstillet på.

Fabricius' betydning for udarbejdelsen af et grønlandsk skriftsprog kan næppe overvurderes. Han udgav bl.a. en grønlandsk salmebog, katekismer, en bibelshistorie for børn og oversatte dele af bibelen. Vigtigst i denne sammenhæng er dog hans *Forsøg til en forbedret Grønlandsk Grammatica* (1791) og *Den Grønlandske Ordbog, forbedret og forøget* (1804), "Arbejder, som i et Par Menneskealdre fastlagde Linjerne for Studiet af det grønlandske Sprog og igen blev Grundlaget for en senere Fornyelse". Han skabte her en retskrivning der blev normgivende, indtil Samuel Kleinschmidt (1814-1886) i midten af 1800-tallet fik standardiseret det grønlandske skriftsprog med sin store ordbog.⁵

Også Fabricius' grammatik var i sit udgangspunkt henvendt til missionærerne, eller i første række rettere de kommende missionærer på det grønlandske seminarium. Da han selv havde været missionær, havde han lagt mærke til at der var meget i sproget som ikke fandtes i Poul Egedes grammatik, men også at det "kunde blive til mere Lettelse og Kundskabens Udbredelse for dem, der skulde lære Sproget", hvis grammatikken var ordnet på en anden måde.

Disse første ordbøger og grammatiker afspejler således at det især var

se William Thalbitzer: *Fra Grønlandsforskningens første Dage* (1932), s. 40 ff. I Hans Egedes *Perlustration* fra 1741 er der en sprogbeskrivelse, presset ind i et latinsk system, og der eksisterer et manuskript til en grønlandsk grammatik med Hans Egedes navn på titelbladet, dog iflg. Finn Gad i væsentlig grad baseret på sønnernes viden om sproget. Finn Gad: *Grønlands historie* II, 1700-1782 (1969), s. 323 f. Jf. iøvrigt Otto Fabricius: *Forsøg til en forbedret Grønlandsk Grammatica* (1791), Forord (herfra cit. fra Poul Egedes Fortale); Gad II (1969), s. 441. Og se tillige Volmer Rosenkilde 1934, jf. note 2.

⁵ Om Fabricius se Schultz-Lorentzens biografi i "Biskop Dr. Theol. Otto Fabricius. Et Mindeskrift i Hundredeaaret for hans Død ved Bjørn Kornerup, Schultz-Lorentzen, Ad. S. Jensen" (1922), *Meddelelser om Grønland*, LXII (1923), cit. fra s. 322 & 321.

missionærerne der havde et behov for at bemestre det grønlandske sprog. Det hang naturligvis sammen med det lutheranske dogme om at prædike evangeliet på modersmålet, et dogme der aldrig blev opgivet.

I *Dansk Missions-Blad* kan man for eksempel i 1835, i en artikel om den genoprettede mission i Upernavik, se følgende principformulering:

Og hvo indseer vel ikke, at skal det blive til Noget med Christendommen i Grønland, da maae først Missionæerne selv leve in Christo, og med christelig Troesiver leve sig ind i Folket, og ganske tilegne sig dets Sprog, saa deres Prædiken kan blive levende og varm nok til at oplive det kolde Folk, og det maa dernæst visselig ogsaa komme dertil, at de Dygtigste blandt Folket, grebne af Troens Kraft og forfremmede ved Ordets Lys, ville og kunne udgaae som beskikkede Lærere for deres Brødre, og Evangeliet saaledes bringes til alle Hytter. (DMB 1835, nr. 2, februar, s. 12 f)

Knap 40 år senere er problemet stadig lige aktuelt. I den betænkning som i 1872 blev afgivet af en kommission der var nedsat "med hensyn til den grønlandske missions udvikling", gøres den overvejelse at nok er den grønlandske befolkning nu et kristent folk, men det er et problem at forkyndelsen stadigt må støtte sig på fremmede:

Man har ofte fremhævet den i disse Forhold nærliggende Mangel, at kun enkelte af disse et andet Folk og et andet Sprog tilhørende Præster have ved Forberedelse forinden og ved Virksomhed i Landet formaaet at komme i Besiddelse af en saadan Færdighed i Sproget, at deres Forkyndelse har kunnet lyde ret hjemlig og folkelig, og Følgen har været den samme som i alle andre Missionslande, at, saalænge der ikke er fremstaaet Præster af Folkets egen Midte, som kunde tolke Evangeliet frit paa Folkets Tungemaal, var Kristendommen ligesom en fremmed Plante [...]

Det var derfor fra første færd vigtigt at benytte indfødte kateketer, men nu var det også vigtigt at uddanne grønlandske præster. Først da "vil Evangeliet ret blive Folkets Ejendom og Forkyndelsen faae en rigere Indgang i Overensstemmelse med Folkets hele Tankegang og Eiendommelighed".⁶ Missionærernes sprogbeherskelse - eller mangel på samme - var således et

⁶ *Ministerialtidende*, 1872, s. 215 f.

standende problem for kirkens virksomhed i det grønlandske samfund.

At tale sproget

For Handelens vedkommende var det naturligtvis også vigtigt at kunne klare sig sprogligt over for den grønlandske befolkning. Men kravene til sprogbeherskelse var nok alligevel mindre, og man lagde desuden efterhånden større vægt på at oplære grønlænderne i det danske sprog, bl.a. i skoleundervisningen, for at lette kommunikationen mellem grønlænderne og de danske handelsbetjente og håndværkermestre.⁷ Samtidig synes mange af Handelens folk at stille sig tilfredse med naturmetoden. Et vidnesbyrd herom fra begyndelsen af 1800-tallet kan man finde i den forhenværende kolonibestyrer Orliks erindringer fra begyndelsen af 1830'erne om hans tid i Grønland i de første årtier af 1800-tallet.⁸

Erindringerne blev trykt som en lang artikelserie i den københavnske avis *Kjøbenhavns-Posten* i årene 1831-33, og gennem alle artiklerne går der som en rød tråd et modsætningsforhold mellem Handel og mission. Orliks kritik af missionen og især missionærerne er et gennemgående træk. Han har intet godt at sige om præsteskabet. De udretter "efter Sædvane" intet (1830, nr. 264, s. 882), det er ikke deres "Sag at flytte Foden ret langt" (1830, nr. 287, s. 958). Han konstaterer at "Kjøbmændene og de ufor nøielige Missionairer dog altid ligge i Haarene paa hverandre, eller idetmindste aldrig ere gode Venner" (sst., s. 959), og med 18 års erfaring i Grønland tvivler han på at der kan opnås enighed mellem Handel og mission (1831, nr. 9, s. 29). Han hævder at "Fred, Samdrægtighed og Nøisomhed sjelden følge med en dansk Missionair til Grønland" (sst.).⁹

Missionærernes problem er, mener Orlik, at de ikke har

⁷ Se hertil Finn Gad: *Grønland*. Politikens Danmarkshistorie (1984), s. 196.

⁸ Orlik (1780-1833) var fra 1802 assistent i Sukkertoppen / Maniitsoq, senere kolonibestyrer, og fra 1813 til 1820 kolonibestyrer i Julianehåb / Qaqortoq.

⁹ Et eksempel på modsætninger mellem mission og handel set fra den anden side kan findes i *Udtog af Missionair P. Kraghs Dagbog* (Haderslev 1875) (2 dele, der dækker Kraghs virke som missionær i Egedesminde fra 1818-1828), hvor der er en levende skildring af hans tilbagevendende trakasserier med købmanden, Mørck.

nok at lave, fordi de ikke kender landets sprog og derfor ikke kan tale med nogen, og "Kiedsomhed bliver deres visse Lod" (sst., s. 30). Selv om de har tid nok til at lære det vanskelige sprog, så lykkes det kun meget sjældent:

Missionairerne ere meget lidet hjemme baade i at tale og skrive grønlandsk, derfor udrette de Intet i Landet og kunde ligesaagodt have blevet derfra. Have de endeligen naaet lidt Færdighed, saa er Tiden udløben for dem, og de ile med glade Hjerter tilbage til deres elskede Fødeland, for at faae et godt Embede for deres, som de kalde det, udstandne Møisommeligheder og haarde Vilkaar.

Hvad angår sproget, mener Olrik at det med megen flid let kan læres, men det kræver vedligeholdelse ved "den daglige Tale=øvelse, der ikke erhverves ved Grammatik og Ordbog, men ved en idelig Omgang med Folket" (1831, nr. 9, s. 31) - og missionærerne blander sig ikke gerne med folket, det er netop deres store problem. Han finder det ikke rimeligt at grønlænderne skal være nødt til at rejse til kolonierne for at blive kirkeligt betjent af "en Prædikant, der ikke kan gjøre sig forstaaelig i Sproget, men maa holde sig til nogle gamle og forslidte Formularer, som blive slæt nok oplæste. Ville Missionairerne ikke opholde sig iblandt Folket ved Udstederne, hvorved de kunne erhverve sig Kundskaber, saa ere de unyttige i dette Land og maatte hellere blive derfra." (1831, nr. 308, 31. dec., s. 1030).

Olrik synes således at gå ind for sprogbeherskelse ad naturmetodens vej, mens han ikke har meget til overs for den (manglende) kundskab de missionærer der var uddannet på det grønlandske seminarium i København, kunne udvise. Han anfører således at han efter mindre end et år i landet kunne dobbelt så meget af sproget som tre missionærer han havde truffet (1831, nr. 37, 12. febr., s. 122 f). Om en anden missionær hedder det at han "havde udtjent sin fastsatte Tid (10 Aar), i hvilken han hverken havde lært at læse eller at tale Landets Sprog" (1832, nr. 182, 17. november, s. 918).

Ligesom det langtfra var alle missionærer der lærte at beherske det grønlandske, så gælder der formentlig noget tilsvarende for Handelens ansatte. Det synspunkt kan man i hvert fald finde hos modparten. I 1854 kunne man for eksempel i *Dansk Missions-Blad* læse seminarieforsøger Steenbergs opfattelse om "Mænd (Kolonister i Handelens Tjeneste), som alle maa henregnes til den udannede Klasse, alle ere uden Dannelse, i

det Mindste *uden grammatisk Dannelse*, og som alle ingen videre Interesse have for det grønlandske Sprog, end at de *til Huusbehov* kunne blive forstaaede og forstaa Andre, fordi - siger jeg - saadanne Mænd ikke lære dette Sprog til Fuldkommenhed [...]" (DMB 1854, nr. 1 (januar), s. 5).

Men Olriks kritik af missionærernes manglende sprogbeherskelse har givetvis meget på sig. Mange udsagn fra missionærer i 1800-tallets første halvdel tyder i hvert fald på at det største problem for nogle af missionærerne var at kommunikere med menigheden.

Deres sproglige forudsætninger var i udgangspunktet meget dårlige. Som regel skulle de først for alvor til at lære grønlandsk når de gik i land i kolonien, og omvendt var der ikke mange grønlændere der kunne så meget dansk at det kunne lette sagen. Gang på gang støder man på klagesange over at "Sproget er mig endnu en betydelig Anstødssten" for deres virke.¹⁰

Et karakteristisk og langt fra enestående eksempel er missionær C.C. Østergaard (1804-83, missionær i Upernavik 1833-41) som i en beretning til *Dansk Missions-Blad* i 1840 skriver¹¹:

At faae nogen ret præstelig Indflydelse paa Folket er saare vanskeligt. De Fleste lære aldrig dette gruelige Sprog til Gavns, saa de kunne tale af Hjertet og til Hjertet. Folkets hele Maade at leve paa i deres Huse er saa fjern fra vor, og, især i Begyndelsen, saa væmmelig og modbydelig for os, at vi ikke kan omgaaes dem saa stadig i det daglige Liv, som nødvendigt var for at leve os ind i deres hele Færd og Aand, for at blive Grønlænderne en Grønlænder i den Forstand som Paulus var Grækerne en Græker og Jøderne en Jøde. Hertil kommer den særegne Omstændighed, at det er et omflakkende Folk, som vi af mange Grunde umulig kunne følge paa deres Omstreifninger [...] (Derfor) vil det være indlysende nok, hvor vigtigt det er for Præsten at kunne faae duelige Catecheter, der ikke alene staae over deres Landsmænd i Dannelse og Kundskaber, men som har Aand og Sands for deres Kald, som Præsten har gjort sig saaledes forbundne, at de holde af ham, har Agtelse for ham og

¹⁰ Fx *Dansk Missions-Blad*, 1854, nr. 11, s. 81.

¹¹ Dele af brevet er også tr. i *Fra Missionens Barndomstid ved Upernavik. Af Missionær Østergaards Papirer. III. Ved H. Ostermann. Det Grønlandske Selskabs Aarsskrift 1937*, s. 120 ff.

derved Lyst til at indvirke paa de Andre i den Retning, han ønsker og betegner dem; thi deraf er saa at sige hans meste Indflydelse afhængig. (DMB 1840, nr. 4 (april), s. 26)

Syv år senere i forbindelse med den diskussion der nu førtes om oprettelsen af seminarier i Grønland, gentog han i skærpet form disse synspunkter (DMB 1847, nr. 2 (februar), s. 9 ff) og fremhævede at det ikke kun var hans problem:

Og nu med Sproget, der af alt hvad der var at overvinde, dog var mig den værste Anstødsten, den tungeste Hindring (der) jo stedse laae blytung paa min Sjel [...] Med Undtagelse af den Enkelte, der kan have havt et bedre Anlæg til at lære Sprog, eller ved Givtermaal og paa anden Maade har familiariseret sig med Folket, tvivler jeg ikke om, at de fleste Præster, der have arbeidet i Grønland, jo maae bekjende det Samme, naar de ville skrifte alvorlig og tale Sandhed.

Nok var Østergaards forhold til grønlænderne i menigheden mere anstrengt end for de flestes vedkommende - han befandt sig, som det også fremgår, tydeligvis meget dårligt i denne yderste udørk af Grønland - men i substansen delte han frustrationerne med flere andre missionærer.

Sprogproblemet aktualiserede - som det også fremgår af Østergaards bemærkninger - meget stærkt det der var al kolonialismes store behov, uanset om det som her var i Grønland, eller om det var i Indien eller Afrika: nødvendigheden af at skaffe sig lokale samarbejdspartnere der kunne fungere som mellemænd mellem kolonimagts repræsentanter og de indfødte befolkninger. Her i Grønland var det derfor kateketerne der skulle udfylde denne rolle for missionærene, men kolonibestyrere havde det samme problem, især i udstederne hvor man ofte måtte klare sig med grønlandske udliggere.

Nogle missionærer gav tilsyneladende op over for den sproglige udfordring og holdede sig gennem de 6-10 år udstationeringen varede og drog så temmeligt frustrerede hjem. Østergaard var et eksempel på dette. Andre tog udfordringen op med større eller mindre held. P. Kragh i Egedesminde / Aasiaat var til grønlændernes store tilfredshed allerede få måneder efter sin ankomst i stand til at prædike på grønlandsk, og vel at mærke med selvskrevne prædikener og ikke kun med brug af de såkaldte inventarieprædikener, et lager fra tidligere missionærer som nye kunne bruge løs af. Han brugte siden meget af sin tid på at

oversætte til grønlandsk - dele af Det gamle Testamente, gudstjenestens kollekt, Ingemann og en hel del andet.¹²

Også Østergaards efterfølger i Upernavik, missionær Christophersen (1815-75) havde problemer til en start:

Min første Bestræbelse maatte nødvendigvis være, efter bedste Evne at lægge mig efter Grønlændernes Sprog, som vistnok er et af de vanskeligere. Jeg er kommen saa vidt, at jeg kan forstaae Grønlænderne, gjøre mig forstaaelig for dem i daglig Tale, og uden den Besværlighed, det kostede mig i Begyndelsen, skrive Prædikener og Leilighedstaler, hvilke jeg oftere har havt Beviser paa, ligeledes godt forstaaes. (DMB, 1842, nr. 11, november, s. 87).

Christophersen blev dygtig og blev sat i spidsen for seminariet i Jakobshavn / Ilulissat ved dets oprettelse i 1846, men han var som sagt langt fra den eneste der virkelig gjorde sig anstrengelser. Et tredje glimrende eksempel på denne bestræbelse på at komme til at bemestre det vanskelige grønlandske sprog var C.E. Janssen der skrev den første grønlandske parlør.¹³

Danske parlører og lærebøger i 1800-tallet

Kan lærebøger og parlører i fremmede sprog bruges som historisk kildemateriale til opfattelser og forestillinger hos dem der har produceret disse håndbøger? En forudsætning for dette må være en teori - eller bare en forestilling - om at sådanne nyttige hjælpemidler ikke kun afspejler forfatterens opfattelser af hvad den sproglige nybegynder kunne have brug for i sit møde med en fremmedsproget kultur, men også er spor af brugernes behov og dermed mere generelt af deres interaktion med det fremmede.

Man kan måske umiddelbart formode at parløren bl.a. afspejler ophavsmandens behov og måske frustrationer fra sit første møde med eller fra sin første tid blandt indfødte i et fremmed land. Men i videre forstand må udgiveren selvfølgelig tage hensyn til bogens publikum og de behov dette skønnes at have. Dermed bliver parløren og lærebogen også en kilde til nogle mere generelle opfattelser af hvad der i det hele taget er relevant i

¹² Se hertil Kraghs dagbøger, jf. note 9.

¹³ Jf. også *Dansk Missions-Blad* 1852, nr. 12 (december), s. 90 ff (missionær Steenberg, Godthåb, og missionær Nissen, Jakobshavn).

omgangen med det fremmede. Når det drejer sig om en kolonial situation, kan man altså formentlig forvente at sådanne parlører og lærebøger også er spor af en kolonial tænkning om forholdet til de koloniserede.

I moderne turistparlører spiller turistens behov på hotellet, i restauranten, i taxaen, på autoværkstedet, på jernbanestationen ogsåvidere en central rolle. I den koloniale parlør er det man har brug for, noget helt andet. Hvad det er, viser parlørerne og lærebøgerne meget tydeligt. Og dermed bliver de en afslørende spejling af kolonial tænkning og af magtens eller herskernes sprog over for de indfødte.

Carl Emil Janssens Elementarbog

C.E. Janssen (1813-1884) var fra 1844 missionær i Holsteinsborg / Sisimiut, senere i Julianehåb / Qaqortoq, og til sidst seminarieforsøger i Godthåb / Nuuk. Hans dagbøger fra årene 1844-49 (da han blev gift) er udgivet og udgør en fin kilde til mange grønlandske forhold i perioden.¹⁴ De afspejler også det enorme slid det har været for en dansk præst at bringe sig på et sprogligt niveau, så han kunne fungere som præst for grønlændere. På missionsseminariet havde Janssen fået en grunduddannelse i grønlandsk i et halvt års tid, og på vejen op med sejlskib øvede han sig flittigt. Da han først var installeret i Holsteinsborg, fortsatte han sine studier. Det gik for eksempel sådan for sig:

Fra 5-6 havde jeg Parleur, det vil sige: en gammel Kateket, en meget proper, smuk gammel Mand med langt sort Haar og funklende mørke Øjne. Han havde været ude i Kajak og fanget 3 Hellefisk. Han sidder i ærbødig Frastand paa en Læderstol og jeg ligger i min Lænestol med den grønlandske Ordbog, og saa forsøger vi en Samtale. Jeg spørger med megen Besvær om et eller andet, han kan ikke et Ord Dansk. Hans Svar kan jeg sjældent forstaa strax, jeg slaar op i Lexikon for at komme paa Spor af Meningen, og han springer hvert Øjeblik op af Stolen med mangfoldige levende Kajak-Gestikulationer baade med Arme, Ben og Hoved. Samme Manuduktør giver jeg saa enten en Snaps eller et Glas Øl eller en Cigar eller en Skonroggen.¹⁵

¹⁴ Carl Emil Janssen: *En Grønlandspræsts Optegnelser 1844-1849*. Memoirer og Breve udg. af Julius Clausen og P. Fr. Rist, XIX (1913). Om Janssen iøvrigt se især Henrik Wilhjelm: *De store opdragere. Grønlands seminarier i det 19. århundrede* (Kbh. 1997), især kapitel II.

¹⁵ Janssen 1913, s. 40.

Studierne fortsættes så efter middagen, andre dage går han på besøg og bliver "siddende på Brixen paa et Renskind en Times Tid for Sprogets Skyld" (s. 41). Da han har været på stedet et halvt års tid, investerer han i vintermørket yderligere tid:

Rigtig paa Kraft gaar jeg for Tiden løs paa Sproget, og min gamle Grønlænder-Manuduktør maa daglig holde ud i 3 à 4 timer medens jeg forelæser ham og omarbejder mine Oversættelser. Men jeg lønner ham ogsaa kongeligt, han har allerede faaet 12 Sk. til Tobak og hver Gang Snaps eller Øl eller Kaffe og Brød; det er fast som var jeg bleven Student igen og læste til Attestats.¹⁶

Præsten giver en hånd med at hale sæler over fjeldene - for "at lære Sproget og komme i Berøring med Folket".¹⁷ Men jo længere han studerer "dette vidunderlige Sprog, jo flere Vanskeligheder opdager" han - de alenlange ord, den vanskelige udtale. Men han kommer til at holde af både grønlænderne og sproget:

Sproget lyder forresten smukt i mit Øre og har i mangan Mund noget vist melodisk syngende ved sig, og saa ubegribeligt fint uddannet og i grammatikalsk Akkuratesse nøjebestemmende er dette Sprog, at man let fristes til at tro, at Grønlænderne i en fjern Fortid, i et andet Land, under andre Omstændigheder maa have havt Lærde og Forfattere [...]¹⁸

Janssen blev rigtig god til det grønlandske. Han var 1853-57 seminarieførstander i Godthåb, og efter sin hjemkomst til Danmark (1857) fungerede han i forskellige sammenhænge som rådgiver i grønlandske spørgsmål, og udgav begyndelsen på en verdenshistorie på grønlandsk. Men han fandt også tid og lyst til at lave en parlør. Den udkom i 1862 med titlen *Elementarvog i Eskimoernes Sprog til Brug for Europæerne ved Colonierne i*

¹⁶ sst., s. 92

¹⁷ sst., 93,

¹⁸ sst., 103.

Grønland. (Kbh. 1862).

Noget kan iøvrigt tyde på at også andre har overvejet at lave noget tilsvarende. I hvert fald antydede Janssens svoger, seminarieforsender Carl Steenberg (1812-1872) fra Godthåb / Nuuk som selv havde udgivet en grønlandsk grammatik (1849) og en ABD,¹⁹ allerede i 1853 noget sådant. I en diskussion der handlede om seminariets undervisningssprog, medgav han at det var og blev "saare vanskeligt og besværligt for en Missionær at lære Grønlandsk til Fuldkommenhed, saalænge nemlig de gamle forældede og i Meget forfeilede Hjælpekilder ikke afløses af nye og bedre". Men hvis en begavet eller flittig missionær kunne trænge ind i det grønlandske sprogs særlige karakter og levere en forbedret grammatik og ordbog, så kunne missionærene hurtigere tilegne sig sproget. Og det var ikke kun et fromt og uopfyldeligt ønske, mente Steenberg; "vil De give Tid et Par Aar endnu, skal De forhaabentlig faae Beviserne ihænde". Kleinschmidts grammatik var kommet allerede i 1851, så det er ikke den - og heller ikke sit eget system, han har i tankerne. På den anden side indeholder Janssens bog ikke meget grammatik, så muligvis er det kun nogle løse planer Steenberg refererer til, muligvis med sig selv som forfatter.²⁰

Under alle omstændigheder understreger bemærkningerne behovet, og Janssen havde da heller ikke vanskeligt ved at få Handelsdirektoratet til ikke bare at påtage sig omkostningerne ved udgivelsen af Elementarbogen mod at disponere over oplaget, men også til at udbetale honorar på 100 Rd., en sjettedel af en missionærs årlige grundløn.²¹

Elementarbogens publikum har næppe været stort - i 1855 var der 248 europæere i Grønland, mænd, kvinder og børn.²² Den er nok først og fremmest beregnet på embedsmændene - missionærer og Handelens folk, og ikke mindst de sidste.

¹⁹ Henrik Wilhjelm 1997, s. 48 & 350 note 116. Wilhjelm omtaler også en lærebog i tilknytning til grammatikken; der er tale om en lærebog i troslære. (ABD er den grønlandske ABC - bogstavet C fandtes ikke på grønlandsk.)

²⁰ *Dansk Missions-Blad*, 1854, nr. 1 (januar), s. 5. Jeg skylder Henrik Wilhjelm tak for vurderingen af Steenbergs bemærkning.

²¹ RA. Indenrigsministeriet. Journal for grønlandske Sager 1858-63. Journ. nr. 25/1861 & 28/1862. Oplaget ser ud til at have været på 400.

²² H. Rink 1857: *Grønland geographisk og statistisk beskrevet*. 2. bd: Det søndre Inspectorat. (Kbh. 1857), s. 380.

Den lille bog (92 s.) springer i Indledningen lige ud i det uden forord. Først noget om lydene, så noget om substantiver og verber - et rensdyr, en elv, en ravn, en ugle, en søn; han duer ikke, han er påholden, han roer, han flygter, den er meget stor. Derefter er der en lang stribe eksempler på affixer: en konebåd, en hund, et hus, et bjerg, en kiste, en kniv, et menneske, en sten, et får, en europæer, tobak etc. etc. Kort sagt altsammen ord, der er klart knyttet til en konkret grønlandsk sammenhæng - og det er jo ikke så mærkeligt. En lang række andre sproglige elementer (suffixer, stedord, forholdsord osv.) tages herefter op, igen med mange eksemplifikationer.

Det er selvfølgelig interessant nok, hvad det er for ord som falder forfatteren først i pennen, men ulige mere interessant er selve bogens opbygning som siger meget om, hvad "europæerne i Grønland" er for nogle størrelser, og i hvilke ærinder de befinder sig netop dér. Der er 16 hovedafsnit.

Det allerførste handler om kajakfart og alt hvad dertil hører incl. jagt og fiskeri. Det er måske ikke lige noget europæerne får prøvet på egen krop, til gengæld er det det helt centrale element i de grønlandske fangeres tilværelse og derfor af betydelig værdi at have kendskab til. Men herefter bliver den nyttige lille bog meget mere konkret for en europæer, og det vil naturligvis sige folk der på en eller anden måde er i kolonihandelens tjeneste.

2. afsnit handler om rejser: "imorgen hvis det er godt Veier, skulle vi reise", hvorhen - til Kornok eller til Nūk. Og så: "bestræber Eder for at bringe Alt i Orden", "lad mig see I ikke glemme Noget", "da jeg vil afsted ved Morgengry, maae I staae tidligt op".

Med andre ord, det handler om de ordrer der skulle gives de grønlandske hjælpere i denne situation. Man kunne også kalde det 'herskersprog' eller 'kommandosprog'. Og sådan er det et langt stykke ad vejen. Det fortsætter med nyttige fraser der kan blive brug for undervejs: "lader os nu lægge til Land", "naar I have hvilet, ville vi reise videre". Og så videre, inden det slutter med nogle oplysninger til grønlænderne om den moderne verden: "Skibene drage over Verdenshavet", "Skibene ere komne til Landet", "Skibene gaae om Efteraaret fra Landet".

Rejsen er naturligvis i høj grad afhængig af vind og vejr (3. afsnit). "Det blæser Nordenvind", "fordi det er Nordenvind, er det meget koldt", "fordi det er Nordenvind skulle vi ikke reise" (s. 30). Vinden kommer fra alle verdenshjørner, det begynder at sne og

regne, men til sidst bliver det da dejligt vejr, og endelig: "Vinden begynder at blive brugelig" (s. 32). Herefter er der afsnit om skibe og både, om årstiderne og de kirkelige helligdage, om dagens gang og om klokken. Igen kan man konstatere at det koloniembedsmanden skønnes at have brug for i sin omgang med grønlænderne, også er at vænne dem til at forholde sig til tiden sådan som europæerne gør - noget som grønlænderne næppe lagde samme vægt på.

Det følgende afsnit om det menneskelige legeme sætter navn på de forskellige legemsdele, men synes også at være møntet på at tage sig af syge, hvad enten det nu er som læge eller blot som den der kan håndtere dem på europæisk vis: "han har det ubehageligt Udvortes", "har du svage Øjne?", "har du Tandpine?", "jeg har ondt i Halsen" (s. 39). Der er dog også et selvstændigt afsnit om sygdomme - måske karakteristisk efter at der er indskudt et om menneskets klædningsstykker, her for de flestes vedkommende af grønlandsk tilvirkning, men dog til slut et kort afsnit om europæisk tøj, herunder præstens (s. 44).

Sygdomsafsnittet (det 8.) er et af de lange. Der er åbenbart ikke den ting en grønlænder ikke kunne komme til lægen med, eller hvilken europæer det nu kunne være - sting, bylder, hovedpine, udslet, ondt alle vegne, osv. osv. Til helbredelsen kan der naturligvis bruges mange lægemidler i forskellig dosering. Og ud over at komme ind på mere almindelige skavanker giver parløren også anvisning på kommunikation ved ulykkestilfælde: "hans Bøsse gik af for ham", "han har saaret sig ved Vaadeskud", eller "han er faldet ned fra et steilt Fjeld", eller er kæntret med kajakken eller har skåret sig.

Nu var læger i 1800-tallets Grønland et yderst sjældent folkefærd - i 1850erne var der blot 3, og den sidste af dem var først blevet ansat i 1851.²³ Langt de fleste sygdomstilfælde har sikkert først - og måske kun - været noget KGHs embedsmænd eller eventuelt præsterne blev præsenteret for. Derfor var det sikkert også nyttigt at når alle disse dårligdomme var behandlet, så var der til slut et trøstens ord at give videre: "du skal ikke frygte, thi Gud med sin Hjælp er altid tilstede hos dig, og vil gøre dig rask igen" (s. 49).

Et afsnit om levnedsmidler starter i den grønlandske kost: "pleier du at spise Sælkjød?", hvilket der er to svar på - "ja jeg

²³ Rink 1857, s. 383.

spiser jevnlig Sælkjød" eller "da jeg lige nylig har spiist, skal jeg ikke have Noget" (s. 50). Og så gennemgås ellers en stor del af det klassiske grønlandske repertoire, inklusive den uundværlige kaffe (midt mellem ulke og lodder), inden man når frem til europæiske brød- og kagesorter for at slutte med øl: "drikker du jevnlig Øl?", "kun om Julen drikker jeg Øl", "hvornaar skulle de brygge?" (s. 53).

Dyr, fugle, fisk, insekter og orme, træer, frugter og blomster får derefter nogle temmelig korte ordlister, inden der interessant nok er et lidt længere afsnit om sten. Dette afspejler givetvis den begyndende geologiske interesse i Grønland her i anden halvdel af 1800-tallet, og ikke mindst interessen for mineraler der kunne udnyttes kommercielt: "Man sige at her ogsaa findes Kobber", "det er nok ikke meget", men det kan så føre til en længere meningsudveksling til at imponere grønlænderen med: "men i vort Land have endog mange Kirker Kobbertag", "og alle Kongens Skibe ere forneden kobberforhudede", "det var meget!". Guld og sølv ser grønlænderne blandt andet rundt om på skibene, hvilket får Handelens embedsmand til at fritte nærmere: "saa I drive nok Handel omborde paa Skibene?", men da det jo ikke var tilladt, er svaret: "aa! det er bare lidt!".

Det sidste afsnit i denne lille parlør fylder knap en trediedel af hæftet og viser med al tydelighed, hvem der var hovedmålgruppen, Handelens folk. Det er nemlig en lang gennemgang af generaltaksten, hvad de enkelte varer hedder, og eksemplificeret med sætninger fra handelen over disken i butikken. Hvad der imidlertid gør denne del af bogen særlig interessant, er udvalget af de varer som det har været nødvendigt at have grønlandske ord for. En ting er selvfølgelig at der er grønlandske ord for forskellige former for europæisk proviant, for jagt- og fiskeriredskaber og for urtekram og værktøj. Men at der også er ord for en lang række forskelligt moderne isenkram, europæisk tøj, farver til huse, papir og blæk, og at det er nødvendigt for Handelens folk at kunne dem, må være tegn på en fremadskridende vesternisering af i hvert fald nogle af koloniernes grønlandske indbyggere. Ja, end ikke parfume, *Eau de Lavande*, har grønlandske købere været fremmede overfor. Og i ordbogen mangler heller ikke ord for violiner og andre instrumenter, fransk brændevin og røde og hvide vine.

Selv om Elementarbogens publikum som sagt næppe var stort, er den dog interessant, fordi den netop viser at "europæerne

i Grønland" var der med den funktion at herske over og kommandere med grønlænderne - hvilket heller ikke forekommer overraskende. Deres opgave var forbundet med at rejse rundt, men også med fx at yde lægelig bistand når det var nødvendigt. Og så viser den også at de "primitive" grønlændere tilsyneladende havde en så raffineret og moderne smag at det var nødvendigt med grønlandske ord for en række af den europæiske verdens både dagligvarer og luksusvarer.

Carl Rybergs Tolk

I 1891 udgav Carl Ryberg (1854-1929) en parlør der vel var tænkt som en afløser for Janssens. Ryberg havde bag sig en 15-års karriere i Grønland der havde ført ham fra ung assistent gennem graderne til posten som inspektør for Sydgrønland - og foran sig en karriere som kontorchef i KGH og fra 1902-12 som direktør i en ganske turbulent periode. Hans parlør, *Dansk-Grønlandsk Tolk* kaldte han den, fik ligesom Janssens også KGHs blå stempel i og med at Indenrigsministeriet bevilgede 1500 kr. til bogens trykning.²⁴

Interessant nok er det nu "de ved Kolonierne i vort fjerne Biland ansatte Danske" der er målgruppen, og Ryberg tænker givetvis på KGHs ansatte, men ikke kun dem. "Bogens Indhold - skriver Ryberg i sit forord - vil imidlertid vise, at jeg ikke udelukkende har tænkt paa de tjenestegørende Danske, men ogsaa paa Andre, som have Ophold i Grønland, og særlig paa de danske Husmødre". Der er således afsnit om europæiske damebeklædningsstykker, om toilette m.m., om køkkenet og køkkensager, om bordet og borddækning og om møbler og husgeråd.

Bogen vil kun være et hjælpemiddel for danske begyndere, så de kan gøre sig forståelige over for grønlænderne og nogenlunde forstås af dem (s. 135). Den indeholder naturligvis et væld af nyttige ord, startende med religionen og søn- og helligdage, men på et så beskedent nivo at det er tydeligt at dette ikke i første række er henvendt til kirkens folk. Men *Tolken* har også - ligesom Janssens bog - "Talemaader fra det daglige Liv", og indeholder desuden "Hovedbestanddelen af Sprogets Grammatik". Som hos Janssen er der lægerelaterede afsnit om sygdomme, fødsel, lægemidler og "Spørgsmaal for Lægen med tilføjede Svar".

²⁴ RA. Indenrigsministeriet. Journal for grønlandske sager 1877-1893. J. nr. 1445/1891.

Også her er der et længere afsnit om sejlads og rejser, og der er ikke meget der har ændret sig. Det er stadig tydeligt at det den danske koloniansatte har brug for som daglige talemåder, har karakter af ordrer: "hvor skulle vi slaa Lejr?", "rejser I Teltet?", "tager I Teltet ned?", "bjerg Sejlene", "ro stærkt" - eller mere eller mindre inkvisitoriske spørgsmål: "har du før været Lods?", "hvormeget skal jeg betale dig?", "hvem har sendt dig som Post?" (s. 104, 109f, 101, 111). Helt det samme gør sig gældende for husmødrenes vedkommende: "held Vand paa den", "Læg Brænde paa", "rens Gryden", "rens Skorstenen", "tør det op", "vadsk Tøjet", "dæk Bordet" og så videre (s. 56 ff).

De tidligere hjælpemidler havde, som vist, især været rettet mod missionærerne. Det er flere steder tydeligt at Ryberg især tænker på Handelens folk. "Det vilde maaske være paa sin Plads her at anføre længere Samtaler, der kunde tjene dem, der i deres Stillings Medfør skulle handle med Grønlænderne, til Vejledning", men det mener han dog vil føre for vidt. Desuden er det så heldigt at grønlænderne i butikken og i køkkenet kan lempe deres sprog, så det bliver forståeligt for en europæer, når han først har lært de almindeligste ord. "Selv om der ved Handelen med Grønlænderne skulde indtræffe et eller andet vanskeligt Problem at løse, vil der som Regel altid findes en eller anden Tilstedeværende, der kan omforme det vanskelige Problem paa en for vedkommende Europæer forstaaelig Maade" (s. 130). Det er formentlig i det hele taget betegnende for den koloniale situation - der var altid nogle indfødte der kunne klare at fungere som nødvendige mellemænd - både når det gjaldt det rent kommunikationsmæssige og i større forhold. Nogle enkelte eksempler "paa nogle almindelige Samtaleemner i Retning af "Handel med Grønlænderne"" giver måske et fingerpeg om hvad det især drejede sig om: grønlænderen har spæk at sælge, og er interesseret i at købe krudt, brød eller gryn og klæde i alenmål (s. 131f).

P.H. Sørensen Lærebog

Rybergs *Tolk* indeholdt nok en del grammatisk materiale, men henviste iøvrigt til Chr. Rasmussens *Sproglære* (1888) for en mere udførlig indføring. Den får af H. Ostermann i *Dansk Biografisk Leksikon* det skudsmål at den blev "til stor nytte for Handelens

funktionærer i Grønland".²⁵ Men allerede mindre end 10 år senere, i 1900, udkom en ny introduktion til grønlandsk, forfattet af P.H. Sørensen (1864-1935) der var missionær forskellige steder i Grønland 1889-1904 (han tog 1904 navneforandring til Vibæk).²⁶ Også denne havde fået støtte, nemlig fra Kultusministeriet som missionen stadig sorterede under.

Sørensen omtaler sine *100 Timer i Grønlandsk*, med undertitlen "En Lærebog i det grønlandske Sprog", som det "første Forsøg paa en systematisk Lærebog i det grønlandske Sprog [...] ikke særlig beregnet til Selvstudium, [...] men [...] et Hjælpemiddel til at lære Grønlandsk, enten under kyndig Vejledning herhjemme, eller ogsaa først efter Ankomsten til Landet, naar Sproget kan høres af de Indfødtes Mund" (Forord). Særlig nævner han de grønlandske alumner, altså de kommende missionærer, som kan lære bogen under den grønlandske lektors vejledning og som efter deres ankomst til Grønland kan drage nytte af "den Hjælp en grønlandsk Kateket kan yde". Men også de der kommer til Grønland uden at kende sproget, kan bruge bogen. De vil her "finde de Ord og Sætninger de til at begynde med, have mest Brug for, idet de første Timer i jævnt fremadskridende Rækkefølge indeholder de Ord og Udtryk, der maa benyttes overfor Tjenestefolk, der saa vil kunne korrigere den Danskes Udtale" (sst.). Sørensen er meget eksplicit om lærebogens karakter, idet han fortsætter:

Med andre Ord: Den Nysankomne vil netop behøve de Gloser, der findes i første Del af Bogen, og vil strax kunne benytte dem i sit Samkvem med Grønlænderne, og ved jævnt fremadskridende Læsning af Bogen vil han stadig faa Lejlighed til at overføre det lærte i Praxis.

På den måde bliver denne lærebog mere systematisk og vidtfavnende end både Jansens elementarbog og Rybergs tolk. De kommende missionærer nævnes nok først i forordet, men den synes ikke lagt specifikt an på en bestemt målgruppe. Bortset fra nogle lektioner i slutningen af bogen som direkte er beregnet på at være en "særlig sproglig Støtte" for læger og missionærer; her kan man iøvrigt mærke sig at mens alle lektioner har øvelser i

²⁵ *Dansk Biografisk Leksikon*, 3. udg., bd. 12, art. "Ryberg, Carl"

²⁶ H. Ostermann: Missionærer og Præster i Diskobugten, 1734-1910. *Kirkehistoriske Samlinger*, 5. R. 6, 1. Hefte (1911), s. 79-80.

oversættelse fra dansk til grønlandsk, så antages missionærerne åbenbart for så dygtige at der kun er brug en sådan øvelse i forbindelse med præstens overhøring af skolebørnene - resten er på grønlandsk med gloser. Bogen er lagt an på at være en indføring i det sprog man har brug for i dagligdagen, i den daglige omgang med tjenestefolkene både inde og ude, men også med fangerne. Og det synes i høj grad at være et samtalemateriale der hører Diskobugten til, både med hensyn til lokaliteter, slædekørsel og fangst.²⁷

Men hvad er det så for gloser og vendinger den nysankomne repræsentant for den danske kolonimagt har brug for?

Det første grønlandske ord der læres, er *ajungilaq* - det (han, hun) er god(t), og så gloser om fx vejr og vind, hus, far, mor, barn, vand, hund, ur, mad mv. Ord til butikken kommer før ord til kirken, og er der et hierarki, er det i rækkefølge bestyreren, håndværkerne, lægen, præsten.

Som i forgængerne er sproget i udpræget grad "kommandosprog", og så hvad man vel må forestille sig er grønlændernes udsagn eller svar på den danske tiltale. Hver lektion afsluttes med en *Øvelse* i oversættelse fra dansk til grønlandsk. Disse øvelser giver et overbevisende indtryk af magtforholdet og af den slags sprog en dansker skønnes at have brug for. I øvelse 12 er det stadig de huslige gøremål der er genstand for indlæringen:

[...]

Jeg har tabt min Pibe. Her er den, jeg har fundet den. Er du ikke bleven færdig med det? Jeg er ikke kommen til Ende med det endnu. Forstaaer du det? Ja, jeg forstaaer det. Har du begyndt at lave Bordet. Det er færdigt; jeg begyndte at lave det igaar. Have I hentet Øllet? Vi have bragt det. Have Børnene taget Laaget? Nej, jeg tog det. Hvor er det? Det ligger paa Bordet. Har hun trukket Uhret op idag? Nej, men jeg trak det op igaar. Fik I den? Ja, vi fik den. Indhentede de Baaden? Hun hældte det ud. Hvad fandt I? Vi fandt Uhret. [...]

Eller lidt mere avanceret, men ikke grundlæggende forskelligt i øvelse 27:

²⁷ Fx er øvelse 64 og 65 klare eksempler på Diskobugt-orienteringen.

[...]

Hvad bestiller Karlen? Han staar med Hænderne i Lommen. Kald paa ham! Nu kommer han, her er han. Du skal hente Kul. Her er din Kniv, put den i Lommen. Imorgen skal du vaske Lommetørklæderne. Har du ledt efter Kamikkerne? Kamikkerne er vaade. Jeg har tabt to Knapper; se, om du kan finde dem. Du har ikke børstet mine Benklæder; jeg saa det imorges, da jeg klædte mig paa. Har hun syet Benklæderne? Ja, men hun har ikke syet Knapper i dem, da hun ingen Knapper havde. Gør Vandfadet rent. Læg Redekammen paa Servanten.

[...]

Efterhånden kommer man også udendørs, og det sproglige nivo er stigende - som fx i øvelse 33:

Naar vi have slaaet Telt op, skal I lave Kaffe, og naar Kaffen koger, skal I kalde paa ham. Hvis du har i Sinde at faa det færdig idag, skal du skynde dig. Naar du har fodret Hundene, skal du hente Kul. Naar du har kommen Salt i Maden, skal du røre i den. Hvis du rører ved den, vil den gaa itu. Hvis Baaden tager Vand ind, skal I vende tilbage. Jeg bliver vred, hvis du slaar den itu. Naar du har taget af Bordet, skal du skylle alle de Flasker, der staa i Køkkenet. Naar det hører op med at regne, skal du vække mig [...]
Laaner jeg ham idag, kommer han igen [...] imorgen.
[...]

Man får således let det indtryk at bydemåde eller "du skal" er de vigtigste verbalformer, i hvert fald dem der må læres først af de danske kolonister. Men hen ad vejen optræder så også sætninger, der snarere synes at være beregnet på at lære grønlandske bemærkninger til danskerne. Her er et eksempel fra øvelse 29, der dog begynder med en dansk irettesættelse:

[...]

Du skal ingen Snaps have idag, fordi du ikke har fodret Hundene. Da Pigerne havde kogt Kødet, kaldte de paa ham. Da jeg mener, at det er for lidt, bryder jeg mig ikke om det. Hvorfor vendte du tilbage? Fordi jeg ikke kendte Vejen. Da det begyndte at blive mørkt, begyndte der at gaa Sø. Da han var bleven rask, rejste han hjem. Da vi havde lagt til ved Landgangsbroen, bragte de Tøjet i Land. Jeg bruger ikke min Anorak, fordi der er en Flænge i den. Hvem har du

laant hos? Hos Bestyreren. Han er ikke rejst, fordi det er
daarligt Vejr. Den gik itu, fordi Pigen ikke tog forsigtig paa
den. Du vil vistnok indhente dem, da du er en dygtig
Fodgænger. Gik han straks, da du havde sagt det til ham
[...]?
[...]

Efterhånden får øvelserne mere karakter af ligeværdig samtale, om rejser, om at købe ammassætter og om ammassætfangsten, om fangstmuligheder, om uheld og ulykkestilfælde - og meget andet som formentlig giver et lille billede af det der har været dagligdagen for de fleste udstationerede danskere. Men ustandselig glider de alligevel over i "kommandosproget". Øvelse 40 handler om forberedelse til en rejse til vands; først samtale der om vejret, om besætningen og om hvor man skal hen - og der fortsættes:

Er Vejen besværlig? Det tror jeg ikke, men jeg er ikke selv kommen ad den iaar [...]. Har du ikke set Styreren? Jo, han kom lige nu; han har været ude for at skaffe Besætning. Er der Ballast i Baaden? Nej. Saa faa Ballast i den! Har du øst den? Nej, jeg har ikke øst den endnu. Hvad Vej skal vi rejse? Hvis det ikke bliver diset, vil vi gaa uden om Niakornak. [...] Sæt Flaget op! Hejser Sejlene! Tag Sprydstagen! Sætter Masten op! [ogsåvidere].

Eller et andet konversationseksempel (fra øvelse 52) der pludselig brydes af en umotiveret sætning hvor det er klart at det er den der bestemmer der taler:

[...]
Har du hørt, at Kateketen vil købe Bødkerens Hus? Ja, jeg hørte igaar, at han havde talt om det. Han faldt ned fra Fjældet. Kom han til Skade? Han brækkede et Ribben. Min Kajak er ganske vist ny; men den er ikke til at bruge; Skindet paa den er flænget, jeg saa det først imorges. Du skal være meget forsigtig, naar du tørrer Terrinen af. Ludvig er en dygtig Fodgænger, men han kan ikke følge Lars. Baaden tog meget Vand ind, og der var langt til Land, saa Folkene var ikke rigtig glade. [...]

Den sidste øvelse inden de to afdelinger der er særligt henvendt til læger og missionærer, understreger at der i grunden ikke er sket

forfærdelig meget i forholdet til grønlænderne siden lektion 1, bortset fra at samtalen er blevet friere og kommer videre rundt. Det opfattes stadig som nødvendigt at den nu efterhånden ganske grønlandskkyndige dansker lærer nye måder at kommandere med tjenestefolk på. Øvelse 81 lyder i sin helhed:

Jeg tror, at han vil holde sit Ord, da det vil være til Gavn for ham selv, at han gør det. De kendte ham ikke, fordi han ikke saa paa dem. Da vi havde givet dem Mad, bad de os om at give dem noget til 2 Hundeseler. Hvis han havde henvendt sig til dem, vilde de ikke have sagt Nej til ham, for at han ikke skulde komme til at lide Nød. Jeg har ofte hørt ham sige, at de burde hjælpe ham, fordi de vare i Familie med ham. Hvis Roerne ikke havde trukket Baaden paa Land, var den bleven slaaet istykker af Isen. Din Fader sagde til Oles, at de ikke oftere maatte komme til ham for at laane, da han ikke vilde laane dem mere. Hvad bestiller du? Jeg bryder mit Hoved med det Brev, jeg lige har faaet. Skal jeg hjælpe dig? maaske kan jeg opdage, hvad det er, han skriver om.

Støv Stolene af og sæt dem omkring Bordet. Jeg er endnu ikke færdig med at tørre Billederne af, men jeg skal strax gøre det. Du skal ikke vaske Trappen, for at den ikke skal blive altfor glat. Der er en Rude itu, gaa ned til Bestyreren og bed ham om at lade én af Kivfakkerne [*d.e. tjenestefolkene*] komme op og sætte en ny Rude i. Panelet trænger til at blive vasket af. Døren maa ikke staa paa Klem, det trækker altfor galt ad den; nu skal jeg lukke den, men den slutter ikke, saa det trækker alligevel. Sig til Abraham, at han skal udbedre Skolens Tørvemur og rens Kakkelovnen, da den trækker altfor daarlig.

De her behandlede parlører eller lærebøger i grønlandsk for danskere havde et ret begrænset publikum. Man skal huske at det samlede kontingent af danske ansat i Handelen/administrationen eller missionen næppe på noget tidspunkt udgjorde mere end 2-300 mennesker. Så selv om også hver husstand anskaffede sig et eksemplar, kan oplagene aldrig have været store - men Sørensen *100 Timer* kom dog i en ny udgave i 1917 (nu under forfatternavnet Poul Vibæk - og stadigvæk ministerielt støttet).

Nogle vidnesbyrd kan tyde på at mange søgte at klare sig uden denne ballast. Allerede i 1830'erne - hvor der heller ikke var nogle særlige hjælpemidler beregnet på Handelens folk - fortæller

missionær Østergaard i Upernavik at der allerede fra gammel tid havde dannet sig et særligt sprog som man kalder 'kolonigrønlandsk' og som især brugtes i blandede ægteskaber. Det er herfra nye kolonister lærte det. Det bestod af et begrænset ordforråd hvor alle navneords- og udsagnsordstilhæng var udeladt, og hvor man meget havde tillempt det til dansk, så det faldt let på tungen. "En saadan halvqvæden Vise forstaae alle de godt, som har opholdt sig ved Colonierne, men især alle de, der som min Catechet har været i Handelens Tjeneste".²⁸

Knap hundrede år senere, hvor der nu eksisterede egentlige lærebøger, fungerede dette sprog stadig. I 1928 skrev C.W. Schultz-Lorentzen (1873-1951), der da var lektor i grønlandsk efter en karriere som missionær, seminarieførstander og provst i Grønland, til Det grønlandske Selskabs *Aarsskrift 1927-28* en artikel om kolonisprog i Grønland.²⁹ Han konstaterede at alle vegne hvor det koloniale møde havde fundet sted, havde der udviklet sig et kolonisprog, en slags fællessprog. Som eksempel nævnte han pidgin hvor det tit var vanskeligt at afgøre hvad der var engelske og hvad der var indfødte ord. I Grønland var der sket det at "Hovedbestanddelen af Kolonisproget afgjort er Grønlandsk", men alligevel så omdannet at det vil føles som et andet sprog af en indfødt. Schultz-Lorentzen forklarer dette forhold som noget der har med "det danske Folkesind" at gøre: "Vi har en Evne til at stille os i Forhold til vore Omgivelser, modtagelige, følsomme, med Ønsket om at være Venner med Folk, komme på jævn Talfod med dem" (!) - og derfor havde de danske fra starten givet sig i kast med at tale grønlandsk så godt de nu kunne.³⁰ Han giver en række eksempler på hvordan danskerne har klaret sig med et ganske nødtørftigt ordforråd som man har kunnet komme langt med. Det er langt fra alle der synes at have haft en parlør eller lærebog i hånden.

Men at udbredelsen og brugen har været begrænset, gør ikke disse bøger mindre betydningsfulde som kilder til en bestemt

²⁸ H. Ostermann 1937, s. 122.

²⁹ Schultz-Lorentzen: Kolonisproget i Grønland. *Det grønlandske Selskabs Aarsskrift 1927-28* (1928), s. 68-74. Det er formentlig et trykt foredrag holdt for selskabets medlemmer, selv om det ikke direkte fremgår. Schultz-Lorentzen interesserer sig iøvrigt nok så meget for grønlændernes dannelse af ord for nye ting som europæerne bragte med sig.

³⁰ a.a., s. 68 f.

måde at forholde sig til de anderledes og underordnede indfødte på. I sin grundlæggende holdning adskiller de tre parlører eller lærebøger sig ikke fra hinanden. En hel del af de situationer som stoffet relaterer sig til, er også det samme. En dansker har først og fremmest brug for at kunne byde og for at skaffe sig informationer om forholdene hvis han eller hun skal klare sig i den grønlandske dagligdag. Det er nok et dækkende billede af danskernes selvopfattelse over for de som de opfattede det i mange henseender så lidet civiliserede grønlændere - "dette endnu halvville, forøvrigt godmodige, fredelige og ikke slet begavede Folkeslag" som det ganske karakteristisk hedder hos etatsråd J.F. Schouw i 1850.³¹

Selv om der er iøjnefaldende forskelle på forholdene i det store britiske koloniimperium i Indien og det lille danske koloniforetagende i Grønland, er der også ligheder. Disse ligheder har utvivlsomt at gøre med de særlige koloniale forhold, hvor europæerne havde bragt sig i en situation der krævede at de herskede over fremmede indfødte folk hvis sprog de derfor måtte forsøge at beherske. Også i Indien opstod der et behov for sproglige hjælpemidler - ordbøger, grammatiker, "Dialogues" eller "Phrase books" dvs. parlører. Disse sidste minder i forbløffende grad om de her omtalte dansk-grønlandske parlører / lærebøger. Også de er præget af et billede af englænderen i Indien som én der kommanderer og véd hvordan man giver ordrer og holder de indfødte på deres rette plads.³²

De dansk-grønlandske parlører og lærebøger kan dermed ses i et større perspektiv der rækker ud over den specifikke situation i Grønland. De er spor af en særlig kolonial holdning der, når det kom til stykket, i lige så høj grad prægede det i sin egen selvforståelse paternalistiske (tutelariske) danske system som det prægede det langt mere udbytende og dominerende britiske system. Den danske kolonialisme var ikke - heller ikke på dette punkt - væsensforskellig fra den øvrige verdens.

Et standardiseret grønlandsk

Det er næppe nogen tilfældighed at to af de tre omtalte lærebøger

³¹ I en artikel, "Nogle Bemærkninger om Grønlændernes Uddannelse", i *Dansk Tidsskrift*, nr. 20, her cit. efter optrykket i *Dansk Missions-Blad*, 1850, nr. 6 (juni), s. 43.

³² Bernard S. Cohn: *The Command of Language and the Language of Command*, tr. i *Colonialism and its Forms of Knowledge*. The British in India (Princeton UP, 1996), s. 39 ff.

i grønlandsk for danskere var forfattet af missionens mænd. Det var i høj grad dem der gjorde sig til talmænd for at danskerne lærte at beherske det grønlandske sprog - Handelens folk hældede mere, som vi om lidt skal se, til det modsatte synspunkt at det mest hensigtsmæssige ville være at lære grønlænderne dansk.

Det var også missionens folk der - helt fra starten i 1700-tallet - gjorde grønlandsk til et skriftsprog og fastlagde de sproglige normer der skulle få så stor betydning for den sproglige udvikling i Grønland.

Det grønlandske skriftsprog blev så at sige opfundet af danske missionærer, først og fremmest naturligtvis for at formidle biblen og det kristne budskab på grønlandsk, men i videre forstand som kommunikationsmiddel både mellem kolonimagt og indfødte og mellem de indfødte indbyrdes. Som overalt hvor europæere skulle formidle eksotiske sprog ved hjælp af det latinske alfabet, var der adskillige måder at stave det man hørte, på som først efterhånden standardiseredes.

Ikke mindst netop seminariet i Godthåb / Nuuk blev førende i denne sammenhæng, da den herrnhutiske missionær og sprogforsker Samuel Kleinschmidt knyttedes til det, netop i den periode, hvor han udarbejdede normen for det moderne grønlandske skriftsprog. Med sin grammatik fra 1851 og ordbogen fra 1871 etablerede han faste normer for den grønlandske retskrivning som kom til at gælde helt til 1973. Uden at gøre mig klog på sproghistorien går det formentlig an at konstatere at standardgrønlandsk i den forstand blev en kolonial konstruktion at det var det grønlandske som Kleinschmidt kendte fra Nuuk/Godthåb området og vel også fra Lichtenfels, der kom til at danne grundlaget for hvordan grønlandsk skulle skrives. Altså, det sprog der taltes i det centrale Vestgrønland blev på kolonimagtens foranledning til alle grønlænderes *skriftsprog*, selv om Kleinschmidt også lagde sig tættest muligt op ad den traditionelle skrivemåde som imidlertid også var en kolonial tradition der gik tilbage til Hans Egede. Hvordan dette skriftsprog kan have indvirket på talesprogbrugen i det øvrige Grønland og påvirket lokale dialekter i en bestemt retning, er det næppe muligt at sige noget præcist om. At sproget dog udviklede sig væk fra Kleinschmidts retskrivning (samtidig med at mange havde besvær med at skrive denne korrekt) er imidlertid en kendsgerning, som

var en af begrundelserne for retskrivningsreformen i 1973.³³

At lære grønlænderne dansk

Der kan synes at være noget talende i at de første ordbøger og siden de første parlører og lærebøger fra det ene sprog til det andet er fra grønlandsk til dansk. Det er kolonimagtens folk, der har brug for at forstå det underlagte folk, mere end det er den anden vej rundt. Men med tiden opstod der selvfølgelig også et behov for at grønlænderne lærte dansk og blev i stand til at kommunikere på dette sprog på en måde der gik ud over det ret primitive meddelelsesmiddel der udvikledes på Handelens præmisser. Man skal dog helt hen til slutningen af 1800-tallet før den første egentlige dansk-grønlandske ordbog udgives, nemlig J. Kjers & Chr. Rasmussens fra 1893.

Men allerede langt tidligere er der forskellige spor af at der inden for Handelens rækker rumledes med overvejelser om at gøre grønlænderne dansksprogede, eller i det mindste udbrede danskundervisningen. I 1780 indsendte en læge C.F. von Linden (d. 1781), der havde virket i Holsteinsborg / Sisimiut fra 1777 til 1780, således en skrivelse til statsminister Høegh-Guldberg med titlen "Forsøg paa om det ikke var muligt til Gavn for Fædrelandet og den kgl. grønlandske Handel lidt efter lidt at afskaffe det grønlandske Sprog og indføre det danske".³⁴ Her hævdedes det at grønlænderne havde lyst til at lære dansk, og von Linden mente at det ville lette handelen med dem, hvis man afskaffede det grønlandske sprog; med et fælles sprog ville gensidig forståelse og omgang blive bedre. Først og fremmest gennem skolen skulle man arbejde for at indføre dansk som eneste sprog. Af større betydning er dog de overvejelser der blev gjort lige efter århundredeskiftet. Von Linden skrev i god rationalistisk og fædrelandskærlig ånd, men hans forslag havde ingen gennemslagskraft. Forslaget må også ses som en bestræbelse på at bibringe grønlænderne en højere grad af civilisation, for det grønlandske sprog var fattigt på

³³ Se hertil bl.a. *Oqaatsit. Kalaallisuumiit Qallunaatumut / Grønlandsk Dansk Ordbog* (1990). Om Kleinschmidt se Henrik Wilhjelm: "*af tilbøielighed er jeg grønlandsk*". *Om Samuel Kleinschmidts liv og værk* (Kbh. 2001), her om hans retskrivning s. 132 ff.

³⁴ For en gennemgang af skriftet se Svend Frederiksen: *Sprogspørgsmaalet i Grønland. Dansk Udsyn*, 1939, s. 99-124, især s. 100 ff.

ord på det åndelige område, mente forfatteren, og det var netop dette der var grunden til at grønlænderne ikke kunne forstå alt. Netop det civilisatoriske argument dukker op igen og igen når kolonimagtens repræsentanter overvejede at lære grønlænderne dansk.

I forlængelse af at kommissionen for Den kongelige grønlandske Handel i 1798 overvejede fundamentale reformforanstaltninger, indkaldte man overvejelser over "indretninger" der kunne skabe bedre kår for den grønlandske befolkning. Kommissionen var især ude efter forslag til hvordan "Grønlænderne efterhaanden kunde bringes under de borgerlige Loves velgiørende Tvang, hvilken ved at sikre dem deres Liv og Gods fra lidenskabelig Hevn og den stærkeres vilkaarlige Behandling, og ved at udvide og berigtige deres Begreber om Eiendom og Eiendoms Rettigheder, eene kan hielpe dem lengere frem paa Culturens Bane".³⁵

Denne formulering og andre viser hen til en opfattelse der ikke troede på forestillingerne om at den oprindelige naturtilstand skulle være særligt lykkelig og moralsk. Det handlede om at bibringe grønlænderne civilisation ("hjelpe dem lengere frem paa Culturens Bane"), og hertil var der brug for det borgerlige samfunds centrale institutioner: ejendomsret og borgerlige love. En anden væsentlig side af projektet var at bibringe grønlænderne "forsynlighed" og "vindskibelighed"; grønlænderne arbejdede kun for øjeblikket, men måtte opdrages til at tænke på fremtiden, og som det hed: "Vindskibelighed tilveiebringes ved Oplysning, hvoraf vilde følge, at ogsaa deres Kaar i det Huuslige Liv forbedres".³⁶

Direktionen sendte bolden videre til inspektørerne, som bad overbetjentene (købmændene, kolonibestyrerne) om at indsende deres overvejelser. Der er kun bevaret 6 betænkninger, og de fleste var enige om - men med forskellige begrundelser - at der ikke var behov for en egentlig borgerlig lovgivning for den grønlandske befolkning. Men i indlæggene tages også andre forhold op, ikke mindst spørgsmålet om en reform af skolevæsenet og om uddannelse af lærere. Problemet for

³⁵ *Diplomatarium Groenlandicum 1492-1814*, udg. Louis Bobé (*Meddelelser om Grønland* 55, nr. 3, 1936), s. 393, jf. også Finn Gad 1976: *Grønlands historie* III, 1782-1808 (1976), s. 467.

³⁶ sst., 394, jf. Gad III (1976), 468.

Handelens ansatte var at dette var en sag der lå under missionsvæsenet, og missionskollegiet havde dels ingen resurser, dels var meningene her også delte om hvad der skulle gøres.³⁷

Handelsdirektionens undersøgelse kom der ikke noget ud af. Men i april 1803 tog den spørgsmålet om undervisning op igen. Det var problemet med at få uddannet en klasse af formidlere mellem den danske kolonimagt og grønlænderne som synes at have været hovedsagen. Man tog udgangspunkt i det problem som børn af blandede ægteskaber kunne være. De blev som regel ikke oplært til fangererhvervet, og Handelen ville derfor give dem en håndværkeruddannelse. Dette krævede imidlertid en bedre skoleuddannelse, først og fremmest i dansk, så de kunne kommunikere med deres "Foresatte og Medtjenere". Og man tilføjede, måske for at få det til at glide lettere ned i Missionskollegiet, at det også ville være gavnligt for dem der skulle være kateketer. Handelsdirektionen ønskede nu at missionærerne skulle "aabne en Skole, hvori fornemmelig de Børn af blandede Egteskaber, som bestemtes til - - at gaae ind i Missionens eller Handelens Tieneste, kunde erholde Underviisning og Øvelse i det danske Sprog".

Det kan her indskydes at Otto Fabricius - der som ovenfor nævnt var lektor ved det grønlandske seminarium og dermed Missionskollegiets rådgiver i sproglige spørgsmål - i 1790 havde fundet det unødvendigt at kateketaspiranter blev undervist i dansk. Han mente det var spild af penge at opretholde en igangværende danskundervisning i Godthåb og Frederikshåb, og de økonomiske indskrænkninger i missionsvæsenet i 1790'erne stoppede så denne undervisning de to steder og i Sukkertoppen. Nu fastholdt han i et responsum til Missionskollegiet sin opfattelse af at der ikke var grund til at belemre grønlænderne med at lære dansk. De skulle være gode grønlændere, og Handelen var kun interesseret i at de skulle lære dansk, for des lettere selv at kunne ansætte dem. Havde man brug for tolke, var det bedre at Handelens folk lærte sig grønlandsk.

Man kan sige at Fabricius for så vidt blot i radikal form holdt fast i missionens ideologi med hensyn til sprogpolitikken. Der var dog også blandt missionærerne nu nogle der havde

³⁷ Dette afsnit og de følgende er baseret på Finn Gad: Vestgrønlandske undervisnings- og skoleforhold 1721-1807, *Årbog for Dansk Skolehistorie* 1972, især s. 43 ff og Gad III (1976), s. 489 ff. Se også Louis Bobé 1936: *Den grønlandske Handels og Kolonisations Historie indtil 1870*. Indledning nr. 2 til *Diplomatarium Groenlandicum 1492-1814*. (*Meddelelser om Grønland*, bd. 55, nr. 2, 1936), s. 82 f.

indført danskundervisning, eller som gik ind for at dette skete.

Foreløbig syltedes sagen imidlertid af Missionskollegiet. Så Handelsdirektionen henvendte sig igen et år senere, i marts 1804, via kommissionen. Nu var sigtet med danskundervisningen ændret. Måske i erkendelse af at man ingen vegne kom over for Missionskollegiet ved at slå på behovet for sproglige mellemænd mellem kolonimagt og koloniserede undersåtter, fremhævede man nu et civiliseringsaspekt. Missionen burde uddanne kateketer der kunne tage sig af de spredte menigheder, og der burde oprettes læreanstalter med dansk som hovedfag - for at give grønlænderne del i den moderne civilisation: "Skal den grønlandske Nation ikke stedse være udelukket fra Adgang til de ældre cultiverede Nationers dem nyttige Kundskaber, vide vi intet andet Middel. Igiennem deres eget Sprog vil Adgangen silde eller aldrig aabnes dem".

Allerede i denne diskussion spores et modsætningsforhold som skulle spille en central rolle i diskussionen om den danske kolonipolitik over for grønlænderne: skulle de fastholdes i deres traditionelle tilværelse baseret på jagt og fiskeri (og jo længere vi kommer i 1800-tallet, jo mere indskrænkes dette til blot at være jagt, forstået som alene sælfangst), eller skulle de føres ind i den moderne civilisation, også selv om det kunne være skæbnesvangert for traditionelle livsformer?

Fabricius, som vi har set repræsenterede det første synspunkt, mente nok engang ikke der var noget at vinde ved danskundervisning. Grønlænderne var nu engang fra naturens hånd henvist til at ernære sig ved jagt og fiskeri og kunne derfor ikke forvente at komme på nivo med den civiliserede verden (få "Adgang til lige Fordeele med andre af en borgerlig Regiering"). Og han rejste spørgsmålet om man ville udrydde grønlandsk som sprog og indføre dansk i stedet for - også en tanke som senere blev brugt som argument mod at lægge vægt på danskundervisning. Grundlæggende var det iøvrigt Fabricius' holdning - og med ham Missionskollegiets - at Handelen var til for missionens skyld og derfor ikke skulle blande sig i dennes anliggender, herunder uddannelsesområdet.

Da kommissionen langt om længe - det tog næsten to år - havde fået det negative svar fra missionskollegiet, gik man videre og foreslog i april 1806 at der skulle oprettes en skole i hvert af de to inspektorater med henblik på uddannelse af grønlændere til Handelens tjeneste. Argumentet var igen det kulturelle - der

måtte "jo før jo hellere tages noget kraftigt Middel til at fremskynde Culturen af den grønlandske Folkestamme". Det konkrete forslag man et par måneder senere fremsendte til Finanskollegiet, viser dog at det i høj grad var adgang til bedre arbejdskraft der vejede tungt. Man lagde op til en skole der kombinerede almindelige fag, herunder dansk sproglære, med en fagskole der både kunne opøve færdigheder i grønlandske erhverv og oplæring i de for Handelen så nødvendige bødker-, smede-, hustømrer- og skibstømrerfag.

Her strandede så sagen, formentlig på grund af krigssituationen fra 1807. Det er muligvis også et spørgsmål om kommissionen kunne være kommet nogen vegne i lyset af missionens modstand, men episoden er interessant ved at den kobler forestillingen om at bibringe grønlænderne en højere kultur sammen med at bruge det danske sprog som medium.³⁸

Missionskollegiets og Fabricius' synspunkter var imidlertid ikke enerådende blandt missionærene. Missionær Eskild Bram (1773-1815) i Jakobshavn / Ilulissat fremsendte således i 1807 et forslag til København som han begrundede med at en nations oplysning og dens "industri og velstand" fremmes ved skolevæsenets forbedring og ved nyttig læsning; han mente tillige der burde undervises i dansk, sådan som iøvrigt flere missionærer privat havde gjort det gennem årene.³⁹

1835-kommissionen

Diskussionen om at lære grønlænderne dansk synes at have ligget stille i de følgende årtier. Men i 1830erne og 1840erne blussede den op igen dels i forbindelse med arbejdet i den kommission der nedsattes i 1835 til at diskutere Grønlands forhold og især spørgsmålet om handelsmonopolet, og dels og ikke mindst i tilknytning til planer om at oprette et eller flere grønlandske seminarier til uddannelse af kateketer.

Som en del af 1835-kommissionens arbejde blev missions- og skolevæsenets forhold taget op til diskussion. KGHs direktør Graah (1793-1863) ønskede skolevæsenet forbedret, og han

³⁸ Bobé 1936, s. 83 mener derimod at "(d)er er ingen Grund til at betvivle, at Administrationen og Missionen vilde have forenet sig i Bestræbelserne for at iværksætte et kulturelt Arbejde i Grønland, hvis ikke Englændernes skændige Overfald havde ødelagt" mulighederne.

³⁹ Gad III (1976), s. 493.

foreslog at man sendte dygtige grønlandske drenge til Danmark for at dygtiggøre dem, så de kunne vende hjem som undervisere. Samtidig skulle de lære et håndværk, så de bedre kunne hævde sig over for deres landsmænd. Meningen med Danmarksopholdet var naturligvis også både at udstyre dem med dansk kundskaber og at lære dem "danske Sæder og Skikke" som kommissionsformanden Jonas Collin (1776-1861) formulerede det (29. 12. 1836). Sigtet var - som det havde været i begyndelsen af århundredet - "at udbrede en passende Cultur blandt Grønlænderne" (29.12.1836). Collin fortsatte:

Til at udrydde et raat Folk af dets Umyndigheds-Tilstand maa adskillige Midler samtidig benyttes. Hovedmidlet er, at sætte det raat Folk i nær Forbindelse med andre Mennesker, som baade kunne og ville bidrage til dets Dannelse. Grønlænderne maa altså komme i nøie Berørelse med mere dannede Mennesker. Dette kan skee, a, *enten* ved at sende Lærere til dem, *eller* b, ved at lade Grønlændere komme hertil.⁴⁰

Også inspektøren for Sydgrønland, Holbøll (1795-1856), lagde vægt på at kendskabet til dansk blev udviklet som en grundbetingelse for al videregående civilisation. Han gik ind på den tanke der allerede var blevet luftet af det nyoprettede Danske Missionsselskab, at der oprettedes nogle seminarier til uddannelse af grønlandske kateketer. Som elever skulle man vælge de mest opvakte "Blandinger, da disse som bekendt i et og alt staae over de egentlige Grønlændere. Især disse Børn burde lære Dansk, hvorved den senere Underviisning saameget ville lettes."

Diskussionen i kommissionen kom ikke mindst til at dreje sig om forslaget om at sende unge grønlændere til Danmark til uddannelse, og en lille flok kom faktisk i 1830'erne og 1840'erne afsted, men forsøget fik ikke større konsekvenser. Mest succesrig af de nedsendte var Rasmus Bertelsen der senere blev lærer på seminariet i Godthåb / Nuuk.

Kommissionen anbefalede også at der blev udgivet flere bøger på grønlandsk og mente i den sammenhæng (24. 4. 1836)

⁴⁰ Cit. efter P.P. Svestrup & Sune Dalgaard: *Det danske Styre af Grønland 1825-1850. (Meddelelser om Grønland, bd. 145, nr. 1, 1945), s. 287.* Behandlingen af 1835-kommissionen er i det hele taget baseret på denne, s. 285 ff.

at det ville "være hensigtsmæssigt, at der i det mindste ved nogle af disse Smaaskrivter, tilføies en dansk Oversættelse ved Siden af den grønlandske Text. Derved kan nemlig for en Deel bidrages til, at det dansk Sprog bliver mere udbredt blandt Grønlænderne, hvilket i flere Henseender, og i Særdeleshed i Tilfælde af en udvidet Handelsfrihed vil blive af Vigtighed for dem."

Ideen med dobbeltsprogede skrifter blev vist ikke meget udbredt, og da man kom i tvivl om det hensigtsmæssige i at nedsende unge mænd til uddannelse, endte man i kommissionen med at gå ind for oprettelsen af seminarier i Grønland med udgangspunkt i et forslag fra Det Danske Missionselskab (se nedenfor). Det overordnede sigte for kommissionen med at udvikle Grønland til et civiliseret samfund handlede iøvrigt ikke kun om bedre undervisning, men også om større renlighed, bedre boliger og i det hele taget større kontakt med danske forhold. Med det formål for øje foreslog kommissionen at der i København skulle oprettes en permanent kommission der skulle varetage en sådan civilisatorisk udvikling. Det kom der nu ikke noget ud af. Men hele denne diskussion viser at det civilisationsudbredende aspekt nu var kommet meget mere i forgrunden, når der taltes om de dansk-grønlandske relationer.

Seminarier

Spørgsmålet om at oprette et eller flere seminarier i Grønland til uddannelse af kateketer blev også rejst af Det Danske Missionselskab. Siden dets oprettelse i 1821 havde man interesseret sig levende for Grønland, og efterhånden nåede man den opfattelse "at det, som fattedes det christnede Grønland er en selvstændig, troende Lærerstand af Indfødte". Man besluttede derfor midt i 1830erne "at virke, hvad vi kunne til et Seminariums Oprettelse i Grønland", og det skulle være et seminarium der først og fremmest "skulde tjene ikke Skolen, men Kirken og være et Hielpemiddel til at skaffe Landet indfødte Præster".⁴¹

Missionselskabet nedsatte derfor i 1836 en komité om seminarium på Grønland.⁴² Historien om oprettelsen af de

⁴¹ Se artiklen "Om vor Virksomhed for Guds Riges Udbredelse paa Jorden" af J.F. Fenger (formand for Missionselskabet) i *Dansk Missions-Blad*, 4. årg., 1837, nr. 3 (marts), s. 21. Se iøvrigt Henrik Wilhjelm 1997, s. 24 ff.

⁴² Niels Bundgaard: *Det danske Missionselskabs Historie. I: Missionsmenigheden i Danmark* (Kbh. 1935), s. 77.

grønlandske seminarier er grundigt behandlet af Henrik Wilhelm⁴³, og jeg skal her koncentrere mig om synspunkter på danskundervisning for grønlændere som blev inddraget i denne proces.

Et egentligt forslag forfattet af P.A. Fenger (1799-1878) blev i 1838 afleveret til kommissionen. Hovedsagen var at man foreslog oprettelsen af to seminarier i henholdsvis Nord- og Sydgrønland til uddannelse af kateketer som med tiden måske kunne blive til indfødte præster. Forslaget er i mange henseender et interessant vidnesbyrd om nogle formentlig ganske udbredte holdninger til grønlænderne og grønlandske forhold blandt veluddannede, interesserede og principielt positive danskere.⁴⁴

Grundlæggende opfattes grønlænderne fortsat som et nærmest vildt eller i hvert fald kun svagt civiliseret og barnligt folk: "[...] et saa raat og udannet, et saa plegmatisk og af Forstands-Evner saa indskrænket, [...] et saa barnagtigt Folk" (s. 34). Når der skal argumenteres for nødvendigheden af at oprette en grønlandsk uddannelse sker det først og fremmest med henvisning til sprogets betydning for den religiøse omvendelsesproces - men dermed også i det hele taget for civiliseringsprojektet, idet kristningen er en uomgængelig del af det at være et civiliseret menneske. Ikke bare er det nødvendigt at have ordet i sin magt når hedninger skal overtales til at blive kristne, men:

det er endog uimodsigeligt, at Lethed og Kraft i at udtrykke sig, at Magt over Sproget er en nødvendig Fordring til den, der skal arbeide til Oplysning, Formaning og Opbyggelse for dem, der *alt* ere overbeviste om Christendommens Sandhed. (s. 34)

Man konstaterer - og ironiserer også over - at de danske missionærer har store problemer med det sproglige, og denne

⁴³ Wilhelm 1997.

⁴⁴ Forslaget blev senere optrykt i *Dansk Missions-Blad* 10. Aarg., 1843, nr. 5 (maj) & 6 (juni), de følgende sidehenvisninger er hertil. Forslaget minder iøvrigt på mange punkter om nogle overvejelser missionær C.C. Østergaard engang i 1830'erne sad og gjorde sig i Upernavik, se "Fra Missionens Barndomstid ved Upernavik. Af Missionær Østergaards Papirer II. Ved H. Ostermann", *Det Grønlandske Selskabs Aarsskrift 1936*, s.53 ff - at dømme efter en efterskrift synes dette skrevet i vinteren 1833-34 i Østergaards første år i Grønland.

argumentation adskiller sig ikke fra hvad vi har set individuelle præster anføre - sproget er overordentlig vanskeligt, de opsendte præster er for dårligt uddannede, og de bliver sjældent længe nok til at lære sproget ordentligt. Ydermere anfører Fenger, noget sarkastisk og lidet smigrende over for både forhenværende og nuværende missionærer, at dem der blev sendt op, langt fra har været af bedste kvalitet:

Studenter, som af Mangel paa gode Forkundskaber, af Mangel paa Evne eller Flid, eller som, fordi de i Udsvævelser havde fortæret deres bedste Kraft, enten meget silde fik Examen, eller med en saa slet Character, at de ikke kunde vente at faae en Ansættelse hjemme, - Saadanne besluttede sig ofte til at gaae til Grønland, for, ad denne Omvei, at naae hvad der ellers vilde falde dem vanskeligt: et Præstekald i Fædrelandet! [...] Der er dem, som efter deres Hjemkomst ikke have undseet sig ved at rose sig af, at de ikke selv havde udarbejdet en eneste Prædiken paa Grønlandsk. [...] Hæderlige Undtagelser er der jo vistnok [...] (s. 35 f)⁴⁵

Det var derfor helt afgørende, hvis det grønlandske folk skulle blive til en "voksen Menighed", at det fik sine egne præster: "Vi sige altsaa: det er en Nødvendighed at Folket faaer Præster, som tages af dets egen Midte, som ikke behøve først at lære Grønlændernes vanskelige Sprog, som ikke tages bort fra dem, naar de først begynde at kunne arbeide med Frugt og til Velsigelse" (s. 36).

Meningen med seminarierne skulle i første omgang være blot at uddanne "duelige Catecheter eller Skolelærere". De skulle selvfølgelig blive gode til at læse og skrive grønlandsk, men der var også ganske høje ambitioner om at lære dem dansk, så meget "at de kunde oversætte Lucas Evangelium og et af Brevene i det Nye Testamente fra Dansk til Grønlandsk, og forstaae en jevn dansk Tale og en let Bog" (s. 38). Når disse kateketer så efter 3-4 år havde bevist deres duelighed, kunne de videreuddannes til

⁴⁵ Helt på linie hermed var magister Lindberg i *Nordisk Kirke-Tidende* 1834 (sp. 791 ff); han ville gerne se "en Ende paa, at Præsteembeder i Grønland betragtes som Gnaveben for en Flok dovne og maadelige Studenter, der gennem denne Bagdør søger at smutte ind i magelige Præstekald i Danmark; thi med saadanne Præster, hvis Liv desuden ofte var Grønlænderne ligesaa forargelig som deres Prædiken dem uforstaaelig, har, som man ved, Grønland for en meget stor Del været forsynet". Her cit. efter Bundgaard 1935, s. 63.

præster, hvor første punkt på programmet skulle være at "de maatte lære at læse og forstaae Dansk, og nogenlunde at kunne tale og skrive det;" begrundelsen herfor er interessant og viser hen til det videre civiliseringsprogram der var en del af forslaget: "thi det Samme som Latinen var i ældre Tider for de Danske, der skulde tage Deel i de Tidens Videnskabelighed, hvortil dengang Adgangen ikke stod aaben, uden igjennem det latinske Sprog, det Samme maatte det danske Sprog være for dem, da de jo fra os skulle modtage den Underviisning, de behøve ..." (sst.).

Seminarieprojektet havde i forslagsstillernes øjne vide perspektiver. Rent bortset fra de økonomiske besparelser man på længere sigt kunne opnå ved at indfødte grønlandere overtog præsteembederne, så kunne disse foranstaltninger, som det hed, være et virksomt middel til "Grønlandernes Deeltagelse i en højere Cultur". Man kunne håbe at børn af grønlandske præster ville få bedre undervisning og opdragelse, og nogle kunne måske sendes til "højere Dannelse" i Danmark. Men i videre forstand kunne dette også medføre "at der derved vilde gjøres et Skridt nærmere til, at en ordentlig Rets-Pleie vilde kunne indføres, hvortil Landet er høilig trængende. Bøger vilde fremdeles kunne oversættes eller skrives, ei alene af Udlændinge, men af Indfødte, og maaskee Begyndelsen skee til, at ogsaa Læge-Videnskaben kunde faae sine dyrkere."

Med andre ord, seminarieprojektet kunne - med danskundskaber som sproglig forudsætning - blive indgangen til et mere moderne og civiliseret samfund.

Missionsselskabets forslag førte til at 1835-kommissionen anbefalede oprettelsen af et seminarium, og seminarierne blev en realitet med en kongelig resolution fra 1844. I praksis blev spørgsmålet om danskundervisning grebet temmeligt forskelligt an ved de to nyoprettede undervisningsinstitutioner i Jakobshavn / Ilulissat og Godthåb / Nuuk. Allerede i Missionskollegiets instruks til seminarieforstanderne fra 1846 (udarbejdet af biskop Mynster) var holdningen til danskundervisningen gearret kraftigt ned - det hed blot at eleverne "saa vidt skee kan bør ... gjøres bekiendte med det danske Sprog". I Jakobshavn lagde man fra starten megen vægt på undervisningen i og på dansk. Lige modsat i Godthåb. De første forstandere, Carl Steenberg og C.E. Janssen, var meget imod at gøre noget særligt ud af danskundervisningen. De mente ikke at det ville være til nogen større nytte for eleverne og var ikke indstillet på at ofre tid og

kræfter på det i større omfang. Heri støttedes de af deres efterfølger som forstander H.F. Jørgensen og af Samuel Kleinschmidt; kun den indfødte grønlander Rasmus Bertelsen mente at danskundervisningen burde prioriteres højere - og så blev det ham der kom til at forestå den, og ikke en af de indfødte danskere. Janssens pædagogiske målsætning var - med Henrik Wilhjelm's ord - kristendom og grønlandskhed,⁴⁶ og hans principielle holdning kommer klart frem i en indberetning fra 1855 hvor han fastslår at det er seminariets opgave at udvikle "Nationens egen eiendommelige Individualitet" kombineret med "Christendommens opdragende Magt". Det skal ske ved "at bibringe dem saa megen bibelsk og anden boglig kundskab som muligt [...] og ingenlunde spille sine Kræfter og sin Tid paa at indknibe sine Elever i europæiske Former, i et europæiseret Opdragelsesanstalt [...] eller med en vidtløftig til Intet førende Underviisning i dansk Sprog, eller andre for Nationen fremmedartede og unyttige Forsøg".⁴⁷

Det er næppe mærkeligt at resultaterne af danskundervisningen i Godthåb aldrig blev noget at råbe hurra for. Om sprogfærdigheden i praksis var meget bedre i Jakobshavn, trods den stærkere vægtning, er et åbent spørgsmål. Under alle omstændigheder blev seminariet i Jakobshavn efter en skrantende periode endeligt nedlagt i 1875, og dermed var også bestræbelserne på at lære grønlanderne dansk sat på vågeblus for en længere periode.

1850ernes diskussion

Netop i seminariernes etableringsår omkring 1850 blev danskundervisning et diskussionsemne som kom til at indgå i en større debat om Grønlands stilling som koloni og i det hele taget om den danske kolonimagts opgave i forhold til det fjerne "biland". Politikeren, etatsråd J.F. Schouw (1789-1852) gjorde i *Dansk Tidsskrift* i 1850 "Nogle Bemærkninger om Grønlandernes Uddannelse" hvor han tog tråden op fra tidligere diskussioner om monopolets fortsættelse. Med henvisning til de nordamerikanske polarfolks sørgelige skæbne, ikke mindst "formedelst Brændevinets ødelæggende Virkning", kunne der være noget der

⁴⁶ Således overskriften i Wilhjelm 1997, s. 63.

⁴⁷ Om seminariernes danskundervisning se Wilhjelm 1997, 306-315; citater fra s. 308 og s. 53.

talte for "Formynderskabet". Men samtidig mente han at man måtte

kraftigen at virke for Grønlændernes Underviisning og borgerlige Uddannelse, for at deres Frigjørelse saa snart som muligt kan indtræde [...] Ja en saadan kraftig Virken til Grønlændernes Frigjørelse er endog en Pligt for Moderlandet, ligesom det er enhver anden Værges Pligt fremfor Alt at sørge for den Umyndiges Underviisning og Opdragelse og saaledes fremme hans Myndiggjørelse.⁴⁸

Schouw lagde meget stærk vægt på at denne uddannelse til frigørelse skulle ske på grønlandsk:

[...] et Folks Underviisning og Civilisation maa skee gennem dets Sprog og [...] ethvert Forsøg i nogen udstrakt Grad at gennemføre dette ved Hjælp af et fremmed, maa blive frugtesløst, ligesom det i og for sig vilde være uretfærdigt og syndigt at berøve et Folk dets Sprog, hvis et saadant Foretagende overhovedet var muligt [...]

Skoleundervisning skulle derfor ske udelukkende på grønlandsk; det ville simpelthen være "hensigtsløst og skadeligt" at gøre dansk til et almindeligt fag: "at fordre det for at Grønlænderne kunde gjøre sig forstaaelige for de faa Danske, som paa Handelens Vegne ere i Grønland, vilde være uretfærdigt; lad disse lære Grønlandsk eller hjælpe sig med Tolk." Der skulle uddannes indfødte lærere, der dog måtte undervises i dansk "for at have Adgang til et større Bogforraad", og man burde også skaffe Grønland indfødte præster. Schouw var ikke aldeles modstander af en begrænset dansk uddannelse, fx gik han også ind for at dygtige grønlandere kunne sendes til Danmark for at lære håndværk, ikke mindst fordi de derved ville kunne bidrage til at fremme civilisationen - hvilket meget materielt defineredes som bedre huse, opvarmning med kul i stedet for med spæk, anvendelse af husgeråd og større renlighed.

Schouw lå således i sin holdning til danskundervisning meget på linie med de kritiske missionærer i Godthåb. Men der

⁴⁸ Dette og de følgende citater efter optrykket af artiklen i *Dansk Missions-Blad*, 1850, nr. 6 (juni), s. 43.

var også indflydelsesrige kolonirepræsentanter der plæderede for et modsat synspunkt.

Sydgrønlands inspektør Holbøll gjorde i 1851 - i forbindelse med arbejdet i den samme år nedsatte kommission - nogle overvejelser om nødvendigheden af at lære grønlænderne dansk.⁴⁹ Han tog udgangspunkt i at de fleste yngre grønlændere nu kunne læse og skrive og en stor del også regne: "Med Hensyn til Skoleunderviisningen, er der saaledes næsten ikke stort mere at ønske, det næste Skridt i saa Henseende blev at gjøre det danske Sprog til Gjenstand for Underviisning, baade i Skolerne og paa Seminarierne." Når det var vigtigt, havde det at gøre med grønlændernes civilisatoriske nivo. De stod endnu langt tilbage, og det gjorde de fordi "de væsentligste Betingelser for Civilisation, Indvandring af civiliserede Folk eller de Indfødtes Ophold i et civiliseret Land ganske mangle." Holbøll beklagede at man var holdt op med at sende unge grønlændere til Danmark og i stedet havde oprettet seminarier hvor eleverne "saa godt som slet ikke undervises i Dansk". Den smule civilisation der fandtes i Grønland, skyldtes dels de vajsenshusbørn der i sin tid blev sendt op, dels de danske der havde giftet sig grønlandsk og slået sig ned, og endelig de grønlandske tjenestepiger i danske familier. Holbøll gik stærkt ind for at unge grønlændere blev sendt til videreuddannelse i Danmark efter at være blevet forberedt også sprogligt på det på seminarierne.

Dernæst burde hele den øvrige Skoleundervisning, ligeledes være rettet paa at lære de Indfødte det Danske, hvorved deres Uddannelse i høi Grad vilde befordres, idet den danske Litteratur aabnedes for dem, og de danske Læreres Virksomhed lettedes. Hvis man strax ved de Danskes Bosættelse i Landet havde indført det danske Sprog i Skolerne, vilde Grønlænderne nu maaskee allerede have været saa dannede, at man uden Fare kunde indføre Frihandelen iblandt dem. (s. 91-92)

Det skal her indskydes at hoveddiskussionen i kommissionen handlede om hvorvidt man skulle ophæve monopolet, og man ser her hvorledes argumentationen for mere danskundervisning af grønlænderne kobles sammen med de langt større projekter om

⁴⁹ Uddrag af Holbølls Betænkning af 25de November 1851, i H. Rink, udg.: *Samling af Betænkninger og Forslag vedkommende Den kongelige grønlandske Handel* (Kbh. 1856), s. 91 ff. De efterfølgende henvisninger hertil.

mere civilisering og frihandel hvor det første forudsatte det sidste. Holbølls synspunkter vedrørende danskundervisning støttedes af et par andre medlemmer af kommissionen, men alligevel endte Holbøll med at tilslutte sig flertallets opfattelse, der også understregede vigtigheden af en indfødt lærerstand, men tværtimod var negativ over for tanken om at sende grønlændere på uddannelse i Danmark:⁵⁰

Vi ansee det i det Heele for unaturligt at sende Grønlænderne saa langt bort fra deres eget Land til et andet Land, der er saa forskjelligt fra deres, med Hensyn til Sprog, Sæder og Skikke, og hvor den største Tid af deres Ophold nødvendigviis maa gaae med til at *lære det fremmede Sprog*, altsaa gaae tabt her, hvad de egentlig skulde lære (s. 77).

Der måtte kunne udrettes meget mere ved at uddanne dem på en anstalt i Grønland "hvor der *undervises i det grønlandske Sprog og af Mænd, som ere bekjendte med Grønlænderne*, tildeels endog af grønlandske Lærere". Tekstens fremhævelser understreger hvor vigtigt dette var, og man kan konstatere at det i disse års diskussion blev det sejrende synspunkt - hvilket naturligvis også var godt i tråd med det traditionelle kirkelige synspunkt der fokuserede alene på forkyndelsen af kristendommen. Som det repeteredes i betænkningen, var indfødte præster i høj grad et ønskemål: "Thi udgaaede af selve Folket og tilfulde bekjendte med deres Charakter, Sæder og Skikke, vilde de med Modersmaalet paa Tungen kunne virke ganske anderledes end de danske, hvilke Sproget lægger saamange Hindringer i Veien" (sst.).

Men også blandt missionærer var der i disse år flere der støttede tanken om at lære grønlænderne (mere) dansk. I *Dansk Missions-Blad* fremsatte missionær Ludvig Mossin (1819-1856) fra Frederikshåb / Paamiut i 1852 et forslag om at gøre seminarierne til "opdragelsesanstalter", dvs. kostskoler. Hensigten var at eleverne ved dagligt at omgås seminarieforstanderen kunne lære dansk og blive mere civiliserede. Mossin vendte sig mod den påstand at det skulle være umuligt for en kateketlærling at lære

⁵⁰ H.P. Kofoed og Swendsen støttede mere danskundervisning, sst. 93 f. Udvalgets betænkning var baseret på en betænkning udformet af pastor O.B. Nielsen og lektor i grønlandsk og tidl. missionær E. A. Wandall, sst. s. 70 ff, især 77 f.

så godt dansk at han kunne "tænke paa Dansk, og paa dette Sprog rigtig og nøjagtigt udtrykke, hvad han tænker". Han afviste indvendinger om at man ikke kan tænke på mere end et sprog og henviste til at to-sprogede grønlandske børn ikke havde problemer med at skifte mellem sprogene. Indvendinger om at det ville være "en Krænkelse af Folke-Eiendommeligheden, af Nationaliteten" hvis grønlændere skulle uddannes på et fremmed sprog, afviste han - det grønlandske sprog egnede sig ikke til at meddele den fornødne dannelse, og der var heller ikke på grønlandsk en tilstrækkelig stor litteratur som grundlag for uddannelsen. Uddannelse var altså stadig for Mossin en del af et større civilisationsprojekt der gik ud over at lære kristendom og kristelige værdier. Det gjaldt desuden - og her kunne den daglige omgang med seminarieforstanderen have betydning - om at modarbejde nogle af grønlændernes generelle fejl der var tegn på manglende civilisation: urenlighed, uordentlig husholdning, ligegyldighed for fremtiden og hang til kaffedrik - med andre ord den sædvanlige katalog over det traditionelle grønlandske samfunds dårligheder.⁵¹ I et senere indlæg sammenfattede Mossin ganske præcist sit (og sikkert mange andres) synspunkt: betingelsen for at man kunne indsætte indfødte præster måtte være at "der meddeles de vordende Præster, foruden andre fornødne Kundskaber, en vis Grad af europæisk Cultur, nemlig at de lære det danske Sprog, og at de faae Sands for Reenlighed, Orden og Sparsommelighed" - og dette kunne kun nås ved enten at sende unge grønlændere til Danmark eller ved at følge hans forslag om seminariernes indretning.⁵²

Man kan i disse år måske ligefrem tale om en kamp om seminariets linie,⁵³ og Mossin blev naturligvis imødegået af seminarieforstander Steenberg med hensyn til sproget, selv om han delte Mossins præmis om at civilisationsnivoet kunne måles på "renlighed og orden".⁵⁴ I det hele taget var de toneangivende missionærer og seminarielærere i Godthåb ikke til at rokke i deres

⁵¹ *Dansk Missions-Blad* 1852, nr. 11 (november), s. 81 ff. Mossins indlæg er også behandlet i Wilhjelm 1997, s. 53 ff.

⁵² *Dansk Missions-Blad*, 1853, nr. 10 (oktober), s. 74.

⁵³ Således Wilhjelm 1997, s. 52 ff. Mossin støttedes af enkelte andre, således missionær Haase i Ummannaq, se DMB 1853, nr. 12 (december), s. 90.

⁵⁴ Se seminarieforstander Steenbergs kritik i *Dansk Missions-Blad* 1854, nr. 1 (januar), s. 3 ff.

opfattelse af det unødvendige, ja skadelige i at lægge mere vægt på danskundervisningen. C.E. Janssen skrev fx et afsnit i Rinks Grønlandsbeskrivelse fra 1857 om skolevæsenet i Grønland, hvor han markerede synspunktet meget kontant. Alle kan læse, fremhæver Janssen, og der er en stor og almindelig læselyst, "Nationen er paa det Bestemtteste opvakt, lærvillig og videbegjerlig" (s. 270 & 272); der er opnået store resultater ved hjælp af kristendommen som en opdragende faktor. Skal man komme videre mod en højere udvikling, er der brug for dygtigere lærere, men vil man opnå det

da gjaldt det visseligen paa det Kraftigste at fastholde den samme reen nationale Eiendommelighed, der hidtil har arbeidet i Forening med Christendommens opdragende Magt, efter de samme Priciper at bygge videre frem paa den samme Grundvold, vel betænkende et nomadiserende jagtfolks Betingelser og Fornødenheder paa Nationernes laveste Standpunct, og fremfor Alt ikke opføre nogen kunstig, fremmedartet, europæiseret aandelig Bygning, fra hvilken der udgik Lærere, der havde tabt deres nationale Eiendommelighed, vare blevne forfinede, forvænte, fremmede blandt deres Egne, og Intet ville kunne udrette iblandt dem. (s. 274)

Janssens mening var klar nok: grønlænderne var og skulle forblive fangere og ikke udsættes for en u-national moderne ('europæiseret') verdens påvirkninger. Derfor var det også unyttigt at lære dem dansk som kunne give dem bedre adgang til denne verden. Den ringe vægt man lagde på det ved seminariet, fremgår også af den korte beskrivelse af seminariets fag i tilknytning til disse overvejelser. Det hedder om undervisningen i dansk sprog (som er anbragt som næstsidste fag) at den "hidtil ikke har givet noget Resultat, da Seminariet paa Grund af nærmere liggende Fornødenheder endnu kun har kunnet offere ringe Tid og Kræfter herpaa" (s. 276).

Nogle år senere, i 1862, var Samuel Kleinschmidt lige så kategorisk. Han kommenterede en plan for seminarieuddannelsen hvis værste fejl efter hans opfattelse var

at der lægges for megen vægt paa kendskab i Dansk, som i alle tilfælde kun bør være en biting og derfor heller ikke bør drives ved seminarierne i den grad, at andre vigtigere læregjenstande bør lide derunder, saaledes som det nu er

tilfældet og ifølge planen i endnu højere grad skulde blive tilfældet.⁵⁵

Også Kleinschmidt argumenterede for at grønlænderne skulle holde sig til fangsten; europæernes specielle civilisationsforhold kunne ikke forenes med deres levemåde, og "europæernes tilbøielighed til at omforme landets skikke efter deres eget mønster" måtte derfor "tilbørligen holdes i tømme" - hvilket godt kunne ske under et monopol, men ikke ved frihandel.⁵⁶

Janssens og Kleinschmidt holdning til danskundervisning understreger at der var mere på spil end blot et spørgsmål om sprogundervisning. Til syvende og sidst handlede det om hvad man som kolonimagt skulle udsætte grønlænderne for med hensyn til påvirkninger fra den moderne civiliserede verden. Danskmodstanderne hørte åbenlyst hjemme på den fløj der ønskede det de opfattede som det traditionelle Grønland, bevaret. Det traditionelle Grønland var i deres øjne alene fangerkulturen - og denne opfattedes som centreret om sælfangsten. Sælfangst var det 'nationale erhverv', mens fiskeri var for pjalte,⁵⁷ og beskæftigelse hos kolonimagten var for 'snylteplanter' og 'kolonidrivere' som man så smagfuldt kaldte hovedparten af befolkningen i Nuuk der havde deres hovederhverv som lejlighedsarbejdere ved Handelen (kiffaq'er).⁵⁸

⁵⁵ Brev fra sommeren 1861 til C.E. Janssen, tr. i R. Nielsen: Samuel Kleinschmidt, *Det grønlandske Selskabs Aarskrift* 1916, s. 50 ff. Nielsen daterer det fejlagtigt til 22. aug. 1864 og meddeler ikke hvem modtageren er. Se Wilhelm 2001, 340 & 489, note 912, foruden personlig kommunikation fra HW. Janssen trykte dele af brevet i et indlæg i *Evangelisk Ugeskrift*, 11. okt. 1861, s. 209-15 uden at gøre opmærksom på hvor han havde det fra.

⁵⁶ Brev af 13. aug. 1862 til ukendt modtager, sst. s. 56 ff. Brevet er ifølge Henrik Wilhelm til S.T. Krarup Smith (1834-1882), assistent i Indenrigsministeriet, senere fra 1867 inspektør for Nordgrønland, Wilhelm 2001, s. 249 ff. Dele af brevet er tr. i Sune Dalgård, udg.: *Grønland. Gengivelser af aktstykker og breve fra det 16. til det 20. århundrede* (Rigsarkivet 1960), nr. 30 (facsimile) & s. 14-15.

⁵⁷ Det er interessant at dette synspunkt blev overtaget i den grønlandske diskurs som den udfoldede sig i den grønlandske *Atuagadliutit*, der begyndte at udkomme 1861 på Rinks initiativ, se Karen Langgård 1999: "Fishermen are Weaklings": Perceptions of Fishermen in *Atuagalliutit* before the First World War, i Ole Marquardt, Poul Holm & David J. Starkey, eds: *From Sealing to Fishing: Social and Economic Change in Greenland, 1850-1940*, Studia Atlantica 4 (Esbjerg 1999), s. 40-61.

⁵⁸ Se fx Rink 1857, s. 240 og E. Bluhme: *Fra et Ophold i Grønland 1863-64* (1865), s. 34, jf. 14. Bluhmes synspunkter er stærkt påvirket af eller ligefrem udtryk for holdningen i Godthåb hos Rink og missionærerne. En særlig negativ (men noget senere) beskrivelse af disse kiffaq'er i H. Kiær: *Dansk*

Sproget som modstand

Den sproglige kolonialisme satte sig igennem i mange sammenhænge. En af de mere betydningsladede var danskernes vane med at kalde grønlænderne "vores grønlændere", eller endog "mine grønlændere" hvis man var en enlig udstedsbestyrer. Det gjaldt både missionens og Handelens folk. Og dansktalende grønlændere overtog uden videre de dansktalendes "hjemme" eller "hjem" når de talte om Danmark.⁵⁹ Det sidste eksempel viser at grønlænderne med sproget optog koloniherrernes optik - også på sig selv. Det kunne måske være en af grundene til at sproget var et af de få steder hvor grønlænderne strittede imod koloniseringen.

Generelt var den danske kolonisering af Grønland et fredsommeligt foretagende. Nok adskilte den danske kolonialisme i Grønland sig i mange henseender ikke fra kolonialisme andre steder i verden. Men én afgørende forskel synes der dog - i det mindste - at have været. Som kolonimagt var danskerne ikke afhængige af at råde over et institutionaliseret voldsapparat, med andre ord en hær og en væbnet politistyrke der kunne indsættes hvis modstanden mod fremmedherredømmet blev for udtalt. De fåtallige danske kolonister - Handelens ansatte og missionærene - kom aldrig i en situation der ikke kunne klares på stedet og uden væbnet hjælp udefra. Grønlænderne affandt sig troligt med magthaverne, lod sig kristne af missionærene og udnyttede handelsmulighederne. Med hensyn til det sidste somme tider i alt

Indflydelse i Grønland. Bidrag til Belysning af grønlandske Spørgsmaal og Fremtidsopgaver (Kbh. 1906), s. 33 ff. Om disse lønarbejdere generelt se Ole Marquardt: Socio-økonomiske tilstande i Vestgrønland på Rinks tid: Befolkningskoncentration i kolonibyer og dannelse af lokale 'Brædtmarkeder', *Grønlandsk kultur- og samfundsforskning* 92 (Nuuk 1992), s. 168 ff og samme: Socio-økonomiske tilstande i Vestgrønland på Rinks tid: Antal fastansatte ved KGH og grønlandiseringen af KGH-arbejdspladserne, *Grønlandsk kultur- og samfundsforskning* 93 (Nuuk 1993). 'Kolonidriver' bruges af C.E. Janssen om grønlandske KGH-ansattes sønner der ikke oplæres til kajakken, *Janssens Journal* 11.1.1854 & 16.2.1854, cit. Wilhelm 1997, 356 (note 224 & 226).

⁵⁹ Eksemplerne er hentet fra maleren A. Riis Carstensens bog om hans ophold i Grønland i 1880'erne: *Two Summers in Greenland. An Artist's Adventure among Ice and Islands, in Fjords and Mountains* (London 1890), s. 72-73. Samme tekst findes i sammes *Over viden Strand. Livs- og Rejse-skildringer* (Kbh. 1897), s. 303. Jf. også at Samuel Kleinschmidt i 1864 skriver om "den her i landet saa hyppige tilbøielighed hos Europæerne til at betragte sig selv som uindskrænkede herrer og Grønlænderne som deres private undsaatter", *Det Grønlandske Selskabs Aarsskrift 1916*, s. 51.

for høj grad, mente velmenende danskere når grønlænderne skyndte sig at handle spæk og skind for eksempel den eftertragtede kaffe - uden tanke for at de kunne få brug for at have gemt noget til sig selv til trangstider. De var alt for lidt forsynlige, var den almindelige opfattelse hos danskerne.

Ikke at der ikke kunne være murren i krogene. Når en kateket i kølvandet på en irettesættelse fra stedets missionær øjeblikkelig forlangte sin afsked, kan det vel tolkes som tegn på at man ikke fandt sig i hvadsomhelst fra dansk side.⁶⁰ Når grønlænderne i sommertiden ikke gad lytte til missionærers og købmænds gardinprædikener om at være forsynlige og samle vinterforråd sammen, men hellere i store flokke drog på rensdyrjagt 2-3 måneder dybt inde i fjordene, er det et andet eksempel på at den danske indflydelse på det grønlandske samfundsliv havde sine begrænsninger.⁶¹

En sjælden gang imellem dukker der en historie op hvor grønlændere truer med at slå danskere ihjel eller på anden måde ytrer deres mishag, men de danske der beretter dem, er aldrig særligt bekymrede i den anledning.⁶² I april 1810 kom missionær N.G. Wolf (1779-1848) således til at overheøre en samtale mellem nogle grønlændere og blandinger der havde sit udgangspunkt i den manglende skibsforbindelse til Danmark under krigen. En af grønlænderne ynkede europæerne - hvis der ikke snart kom skib ville de nok sulte ihjel. Men en af blandingerne sagde så: "jeg giver ikke Europæerne en eneste tør Sild. De havde intet i vort Land at gøre". Han blev støttet af sin bror der ønskede at alle europæere måtte dø af sult. De blev modsagt af en kateket som jo i parentes bemærket også kan opfattes som mellemliddet mellem danskere og grønlændere og med en klar interesse i den eksisterende situation; han ville fortælle præsten hvad de havde sagt. Den ene af brødrene sluttede med at sige: "Præsten har intet med os at gøre;

⁶⁰ Optegnelser af Niels Giessing Wolf, Missionær i Grønland. Meddelt af Fru Sofie Bruun. *Kirkehistoriske Samlinger*, 5. R. III (1906), s. 471 - fra Wolfs dagbog for 1809.

⁶¹ Dette er en så hyppigt gentagen klagesang i danske missionærers og købmænds dagbøger at der næppe er grund til at komme med henvisninger. Men alligevel: fx Wolf 1906 (se note 2), s. 470 f, 480;

⁶² Se fx Wolf 1906, s. 477 & 479 - en historie om at grønlænderne under Napoleonskrigene (i 1809) planlægger at myrde alle europæere hvis tilførslen af krudt, tobak og andre varer udebliver i flere år; Wolf der kun har det på anden hånd, slår det hen med at det nok har noget at gøre med at nogle kolonister har søgt at komme i lag med døtrene til den ophidsede ophavsmand til udsagnet. Foreholdt sagen gav grønlænderen Wolf ret i hans antagelse og nægtede at have sagt det anførte, men rødmede dog.

i vort eget Land ere vi selv Herrer." Wolf slutter karakteristisk beretningen med at berolige sig og sine læsere:

Jeg havde her nok af hvad jeg havde hørt og forlod min Plads ligesaa dybt krænket over [brødrenes] Nedrighed, som tilfreds med de andre Grønlænderes gode Tænkemaade, den jeg neppe havde tiltroet dem, saaledes som Omstændighederne her ere.⁶³

Den slags historier om lurende grønlandsk utilfredshed er uhyre sjældne i trykt materiale fra 1800-tallet og senere.⁶⁴ Og selv om Samuel Kleinschmidt i et brev fra 1862 har en bemærkning om "de optøier, der i den senere tid oftere have fundet sted"⁶⁵, så er der ikke meget der tyder på at "optøjer" har hørt til dagens uorden. Gik det højt kunne man måske flytte uden for kolonimagtens gebet og leve sit eget liv. Habakukbevægelsen i Evighedsfjorden i 1790erne kan måske tolkes som sådan et grønlandsk forsøg på at etablere en religiøst funderet samfundsorden uden for dansk indflydelse - men også den blev til sidst bragt til orden, ved hjælp af den lokale kateket, Frederik Bertelsen, der her tydeligt optrådte i rollen som lokal elite der fungerede som kobling mellem kolonimagt og kolonibefolkning.⁶⁶

Grønlænderne forekommer i det store og hele at have affundet sig med det danske styre uden virkelige ophævelser. Men sproget var muligvis et af de steder der kunne fungere som en art modstandslomme.

Mens missionær Østergaard i 1830erne hensmægtede sin tilværelse i det fjerne - og senest kristnede - Upernavik gjorde han en række optegnelser om grønlandske forhold som han nu oplevede dem. Som tidligere nævnt var han efter alt at dømme

⁶³ Wolf 1906, s. 495-97.

⁶⁴ Om forhold i 1900-tallet, se Axel Kjær Sørensen: *Danmark-Grønland i det 20 århundrede - en historisk oversigt* (Kbh. 1983), s. 103.

⁶⁵ På grund af handelspersonalets forsøg på at skrabe så meget spæk som muligt sammen mod et løfte om hjælp hvis grønlænderne skulle komme i bekneb, et løfte som ikke blev holdt; men det er uklart hvad Kleinschmidt præcist refererer til - se *Det Grønlandske Selskabs Aarskrift 1916*, s. 59.

⁶⁶ Maleren A. Riis Carstensen - som ganske vist ikke har nogen særlig ekspertise på feltet - kalder bevægelsen: "One of the few instances of natives attempting to emancipate themselves from foreign rule by forming an independent Christian community", Carstensen 1890, s. 80.

kommet skævt på sin menighed, og forholdet er sikkert ikke blevet bedre af at han altså også havde det skrækkeligt svært med det grønlandske sprog. Der kan derfor nok være grund til at tage hans opfattelse af grønlænderne og grønlandske forhold med mere end et gran salt. Hans forståelse af sin situation karakteriseres nok af dette der vel er et selvportræt:

[...] kan Præsten derfor ikke lede dem ved Mildhed, og øve sig indtil den Grad i den grønlandske Ligegyldighed, at han, med uforandret Mine, kan føie dem i al deres Egensindighed, og lade dem gjøre, hvad de vil, indtil de ved venlige Overtalelser og kjærlige Formaninger kan maaskee omsider ledes til Noget bedre, da vil han aldrig komme nogen Vegne hverken med de Yngre eller Ældre; al hans Gjerning er forgæves, og kan Grønlænderne først engang ikke lide ham, maae han friste et kummerligt Liv iblandt dem, som de stræbe paa enhver Maade at forbittre ham.

Det han opfattede som grønlændernes egensindighed og trodsighed, viste sig blandt andet i deres "Nationalstolthed" - de ringeagtede alt fremmed, ikke mindst når det gjaldt sproget - "Deres Sprog holde de saaledes paa, at de ansee det for en Foragt at give sig af med at forstaae Danske". Det ytrede sig for eksempel ved at en grønlandsk gift dansker som ellers ikke havde besvær med at få sin kone til at adlyde, ikke kunne få lært en søn at tale dansk fordi konen og hendes familie lagde alle mulige hindringer i vejen. Og Østergaard kunne ikke få sin tjenestepige, der ellers nok kunne tale noget dansk, til at give en besked til en anden dansker der ikke kunne grønlandsk "for at deres Jordhuller ikke skulle profaneres ved det danske Sprog". Den gode præst mente i sin frustration at danskerne burde have lagt sig efter engelsk kolonipolitik:

Englændernes Princip med deres Herredømme og deres Kristendom tillige efter Omstændighederne at udbrede deres Sprog, hvor det lader sig gjøre, er bekjendt nok; og det vilde vistnok havt velsignelsesrige Følger for Grønland hvis de Danske fra først af havde lagt an paa at følge dette Princip -

Forholdene i Upernavik som den yderste danske forpost mod nord kan naturligvis have været specielle, og det anspændte forhold mellem præst og menighed kan også have haft betydning. Men at vægningen ved at tale dansk netop havde et mere generelt

antikolonialt eller antidansk element i sig, kan man måske tolke ud af det forhold som Østergaard fortæller om: når grønlænderne kommer ombord i engelske skibe for at handle, så "sluddre de allesammen Engelsk saa godt de kan, og man vil paastaae, at dette Sprog forstaaes meget mere almindelig iblandt dem end Dansk". Med andre ord iagttog grønlænderne ikke samme sproglige obstruktion over for englænderne, måske netop fordi omgangen med dem ikke var præget af den daglige koloniale relation.⁶⁷

Et andet eksempel: Den tidligere missionær E.A. Wandall (1807-1869) der efter sin hjemkomst blev grønlandsk lektor og dermed Missionskollegiets konsulent, skrev i 1855, som svar på en kritik af at en grønlandsk jordmoderelev i København ikke kunne tale dansk, at hvis dansk blev indført som fag i alle skoler ville grønlænderne opfatte det som et forsøg på fordanskning og det ville uden tvivl rejse modstand og således skade missionen i stedet for at gavne den.⁶⁸

Et halvt århundrede senere omkring århundredeskiftet talte lægen Alfred Bertelsen om grønlændernes "almindelige Ulyst til at tilegne sig det danske Sprog"⁶⁹, og i 1906 foranstaltede Knud Rasmussen (1879-1933) en art enquete hvor han bad "en Række dygtige Grønlændere Landet over [...] udtale sig om Tilstanden i Grønland nu, og hvad de mente der burde gøres". Svarene giver interessante indblik i de grønlandske opfattelser omkring århundredeskiftet. Nogle mener at grønlænderne næppe havde klaret sig uden hjælp fra de danske, andre er kritiske over for grønlændernes manglende indflydelse på egne anliggender - de danske kan altid sætte deres egen opfattelse igennem, og der er forskellige overvejelser over erhvervsmulighederne. I tilknytning til

⁶⁷ Fra Missionens Barndomstid ved Upernavik. Af Missionær Østergaards Papirer. III. Ved H. Ostermann. *Det Grønlandske Selskabs Aarsskrift 1937*, s. 95 ff, cit. fra s. 103-105. E. Bluhme gør en tilsvarende observation i 1864, se E. Bluhme 1865, s. 63. Også en af Østergaards efterfølgere i Upernavik, J. Kragh (en søn af den tidligere omtalte P. Kragh), hæfter sig ved en anti-dansk holdning: "al Oplysning strander her paa Grønlændernes Indbildskhed, Egensindighed, ja vel endog Foragt for Danske og hvad fra Danmark kommer", DMB 1853, nr. 12 (december), s. 90.

⁶⁸ Efter Inge Kleivan: Language and Ethnic Identity: Language Policy and debate in Greenland. *Folk. Journal of the Danish Ethnographic Society*, vol. 11-12 (1969/70), s. 237.

⁶⁹ A. Bertelsen: *Grønlændere i Danmark*. Bidrag til Belysning af grønlandsk Kolonisationsarbejde fra 1605 til vor Tid. *Meddelelser om Grønland*, 145, 2, s. 152 med flere eksempler fra århundredets første årti.

en af de kritiske røster fortæller Knud Rasmussen at han ofte "har hørt Grønlænderne udtrykke stor Harme over, at Inspektører truede hele Bopladsen for at ramme en enkelt", fx med at lukke butikken. Det var sket ved en lejlighed ved udstedet Diskofjorden. En gammel fanger der af agtelse for de danske havde lært sig noget dansk, reagerede da på inspektørens trussel om at lukke butikken ved over for Knud Rasmussen at erklære: "Der skal aldrig mere komme et dansk Ord paa min Tunge".⁷⁰

Der kan næppe drages vidtgående slutninger af disse få eksempler på at modstand eller bare kritik af kolonimagten også kunne ytres som en modstand mod at tilegne sig eller betjene sig af herskernes sprog. Men de tyder dog alligevel på at der kunne opstå situationer hvor en sproglig boycott kunne være et nærliggende middel at forsvare sig med.

Omvendt kan der ligesåvel peges på at der efterhånden også blandt grønlændere opstod mere udbredte ønsker om at få mulighed for i højere grad at tilegne sig dansk som en adgang til den moderne verden. Det var - hvilket måske ikke var mærkeligt - ikke mindst det elitære lag af uddannede mellemænd der udgjordes af kateketerne, der stillede dette krav i begyndelsen af 1900-tallet. Men det særegne var at det blev stillet på baggrund af en bevægelse der i høj grad havde tillagt det grønlandske sprog den centrale værdi i udformningen af en "moderne" national identitet, dvs. en identitet der ikke var baseret i at en 'ægte grønlænder' alene var en kajakroende sælfanger. Det var således et krav der blev stillet med baggrund i en egen sproglig selvbevidsthed og ikke en usikkerhed over for sit eget sprogs overlevelsesmuligheder. Det kan derfor meget vel tolkes som et krav om større adgang til en verden uden for Grønland, en kundskabsforøgelse der på sigt skulle være med til at realisere drømmen om et Grønland uden danskere.⁷¹

⁷⁰ "Breve fra Grønlændere samlede og oversatte af Knud Rasmussen", *Atlanten*. Medlemsblad for Foreningen "De danske Atlanterhavsoer", Bd. II, 1907-10, hæfte 37 (1907), s. 8-42. Citater fra s. 8, 35-36. Der er tale om ialt 8 breve. De er iøvrigt behandlet i Søren Thuesen: *Fremad, opad. Kampen for en moderne grønlandsk identitet* (Kbh. 1988), s. 24 ff.

⁷¹ Således også Søren Thuesen 1988, s. 160. Sidste del af sætningen relaterer sig til Mathias Storch: *singnagtugaq* [Drømmen] (1914) - den første grønlandske roman, oversat af Knud Rasmussen som *En Grønlænders Drøm* (Kbh. 1915); om denne se Thuesen 1988, s. 148 ff. Se også Karen Langgård: An Examination of Greenlandic Awareness of Ethnicity and National Self-consciousness through Texts produced by Greenlanders 1860s-1920s, *Études/Inuit/Studies* 1998, 22 (1), s. 83-107, og Chr. Berthelsen: Det at være Grønlænder. Fra en debat i begyndelsen af det 20. århundrede, *Tidsskriftet Grønland*, 1976,

Sprog og kolonialisme

Det kan være på tide at gå til bekendelse om at både titlen på denne tekst og ideen til den er tyvstjålet. Den amerikanske antropolog Bernard S. Cohn har bl.a. ved hjælp af ordbøger og sprogbeskrivelser tegnet et vægtigt billede af hvordan den britiske interesse for at skaffe sig viden om Indiens sprog var en del af det koloniale projekt. Først handlede det om at beherske sproget, siden at bruge sproget til at herske med (den pågældende artikel hedder "The Command of Language and the Language of Command")⁷². Det viser sig at også for Grønlands vedkommende kan man med udbytte prøve at gå ad den slags veje som Cohn har peget på. For danskerne som koloniembedsmænd i Grønland gjaldt det samme som for andre koloniembedsmænd verden over - hvis man skulle herske effektivt var det nødvendigt at kunne de "indfødtes" sprog, ja helst beherske det. Alternativt kunne man forsøge sig med indfødte formidlere i tolkerollen der så - tilnærmelsesvis - måtte beherske kolonimagtens sprog.

I kolonimagtens forhold til de koloniseredes sprog afslører væsentlige sider af den koloniale relation sig. Nogle - ikke mindst store kolonimagter - lagde vægt på at herske ved at uddanne en indfødt elite med kolonimagtens sprog som medium og med vesternisering og modernisering eller som det hed 'civilisation' som målsætning. Denne elite skulle så fungere som kolonimagtens forlængede arm i forhold til det lokale samfund. At den på længere sigt skulle komme til at fungere som spydspids i afkoloniseringsprocessen var en utilsigtet konsekvens for de fleste. Og uddannelsen af en indfødt elite overflødiggjorde ikke kolonirepræsentanter der beherskede det lokale sprog, for hvordan skulle man ellers sikre sig at man blev behandlet med sproglig respekt eller gardere sig mod upålidelige tolke eller mellemmand der søgte at mele deres egen kage.⁷³

Den danske sprogpolitik i Grønland var anderledes. Ikke fordi der ikke var kræfter der ville følge den britiske eller franske

s. 117-121. Man kan derimod næppe påstå at de grønlandske talsmænd længere frem i første halvdel af 1900-tallet automatisk forestillede sig et Grønland uden danskere.

⁷² se note 32.

⁷³ Jf. Cohn 1996, s. 41 ff.

(eller portugisiske og spanske) model. Men den lutherske mission stod så stærkt fra starten, ja var i udgangspunktet selve den koloniale relations *raison d'etre*, at dennes fokus på modersmålet som medium for kristningen af grønlænderne kom til at dominere billedet. At sagen især kom til diskussion i 1830erne og årtierne derefter hang måske også sammen med at det koloniale projekt i disse år havde et ikke ubetydeligt overskud, og det flyttede interessen i højere grad over på det økonomiske aspekt. I den forbindelse blev ønsket om at starte en vis moderniseringsproces af det grønlandske samfund stærkere, og det befordrede tanken om en højere grad af danisering. Når dette projekt kuldsejlede, hang det formentlig også sammen med at de økonomiske betingelser forandrede sig, og at man i 1850erne begyndte at tale om krise i Grønland (se nedenfor).

Man kan med hensyn netop til overvejelserne om danskundervisning for grønlændere også drage paralleller til det britiske imperium i Indien. Næsten samtidig - i første halvdel af 1800-tallet - førte man også her en diskussion om uddannelsessystemet. To hovedsynspunkter gjorde sig gældende. På den ene side de såkaldte orientaler der var fortalere for at man gav økonomisk støtte til et uddannelsessystem baseret på de traditionelle bogsprog persisk/arabisk og sanskrit, mens på den anden side anglicisterne, der foragtede "orientalsk lærdom", gik ind for at favorisere en højere uddannelse baseret på engelsk og med engelsk litteratur og "vestlig videnskab" som indhold. Det sidste synspunkt sejrede, idet man håbede at uddanne en klasse der nok var "indisk i afstamning og farve, men engelsk i smag, meninger, moral og intellekt". Behovet for indere der kunne fungere som tolke mellem kolonimagten og de fremmede undersætter, spillede givetvis også en central rolle i denne sammenhæng - og man havde brug for billig arbejdskraft i administrationen og på sigt også folk med moderne uddannelser.⁷⁴

Der var dog den væsentlige forskel i forhold til den grønlandske situation at inderne efter briternes opfattelse stod på et så højt civilisationstrin at denne moderniseringspolitik kunne gennemføres. I Grønland derimod var de indfødte, som vi har set, efter opfattelsen hos den danske kolonimagts repræsentanter knap nok kommet ud af en vild naturtilstand. Sigtet med

⁷⁴ Judith Brown: *Modern India. The Origins of an Asian Democracy*, 2. ed. (OUP 1994), s. 79.

undervisning var derfor næppe så ambitiøst. Der var ikke i Grønland på samme måde tale om en modstilling mellem europæisk kultur og indfødt kultur, for ingen var i tvivl om at den første var den sidste langt overlegen.

Men spørgsmålet om det sproglige medium for kanaliseringen af civilisationens goder blev bragt frem. Modsætningen kom da til at stå mellem teologerne der lagde vægt på kristendom via modersmålet - og kristendommen var naturligvis også en vigtig side af civilisationsprojektet - og på den anden side de verdslige for hvem civilisation og kultur rakte videre end kristendom og også omfattede love og oplysning om nyttig viden i bredere forstand. Og ligefuldt handlede det også her om at skabe en gruppe som man kunne bruge som enten formidlere (kateketer) eller som mere effektive (og billigere) medhjælpere (håndværkere og udliggere).

Det er i denne sammenhæng interessant - og egentlig ganske ukarakteristisk sammenlignet med europæiske holdninger til andre racer i 1800-tallet hvor racebegrebet mere og mere kom i fokus som markør for "de andre" - at den danske kolonimagt først og fremmest forestillede sig "blandingerne", børn af danske fædre og grønlandske mødre, som den gruppe man især skulle knytte til sig som formidlere og mellemænd. Det fremhæves utallige gange fra 1700-tallet og frem. I Det danske Missionssselskabs seminarieforslag, for eksempel, antog man således at det i regelen vel ville blive blandinger som var "meest skikkede" til at blive kateketer og præster, "fordi disse i Regelen ere mere opvakte end Grønlænderne, ere mindre skikkede, end disse til Fangst, have altid fra Faderen modtaget nogen Cultur, og ere fra Barndommen ikke ubekjendte med det danske Sprog".⁷⁵

Diskussionen om danskundervisning for grønlændere afspejler to retninger eller ideologier blandt de danske der interesserede sig for Grønland.

På den ene side en opfattelse der gik ud på at grønlænderne skulle føres frem i civilisation og kultur og at midlet hertil var nyttige kundskaber, dvs. uddannelse hvor danskundervisning også indtog en væsentlig rolle, fordi adgangen til den vestlige kultur måtte gå via sproget. For denne opfattelse var

⁷⁵ *Dansk Missions-Blad* 1843, nr. 5 (maj), s. 38.

naturtilstanden ingen lykke, tværtom - også fordi den savner "den borgerlige ordens velgørende love". Man kunne kalde tilhængerne af denne opfattelse 'modernister' fordi deres sigte var at hjælpe grønlænderne til at blive en del af civilisationen, det vil sige den moderne verden.

På den anden side en opfattelse som først og fremmest var missionærernes og som havde den holdning at det vigtigste var kristningen. Og denne skulle i luthersk ånd ske på modersmålet. Ud fra det synspunkt var danskundervisning da snarest af det onde, fordi det tog opmærksomheden væk fra det egentlige og kostede tid i forhold til det der måtte være det vigtigste for en grønlænder, nemlig at uddanne sig til fangerlivet. Det var en opfattelse der ville fastholde grønlænderne i deres traditionelle livsform med det "nationale" erhverv (som det i nationalismens tidsalder karakteristisk nok blev kaldt) som bærende led, samtidig med at "det "nationale erhverv" defineredes mere og mere snævert i retning af sælfangst. Denne opfattelse fandt nogle vægtige forbundsfæller uden for missionærmiljøet, først og fremmest H. Rink (1819-1893) der nærmest kom til at tegne denne opfattelse der ville beskytte grønlænderne mod at blive udsat for samme skæbne som de nordamerikanske indianere. Monopolet skulle bevares for at undgå de farer der lurede ved frihandel, og det grønlandske sprog skulle bevares og styrkes ved at der blev fastlagt en fælles sprognorm.⁷⁶

Man kunne kalde denne gruppe 'traditionalisterne' eller 'rinkianerne' fordi Rink hurtigt blev deres fremmeste talsmand, godt understøttet af missionærerne i Godthåb med seminariet som institutionel base i forhold til uddannelsen af grønlændere. Dette forsøg på at 'retraditionalisere' grønlænderne må sikkert ses i sammenhæng med den opfattelse der opstod i løbet af 1850erne at Grønland var i økonomisk og befolkningsmæssig krise. For at imødegå denne krise faldt den dominerende tænkning i Godthåb tilbage på det man betragtede som den traditionelle erhvervsstruktur. Skulle grønlænderne overleve, kunne det ikke ske ved at udsætte dem for den moderne verden. Sporene fra

⁷⁶ Rinks synspunkter findes i forskellige varianter i hans mange skrifter, se fx H. Rink: *Om Grønlænderne, deres Fremtid og de til deres Bedste sigtende Foranstaltninger* (Kbh. 1882). Se også Ole Marquardt: *Grønlænderne og Vestens civilisation. Træk af Rink-tidens grønlandspolitiske diskussion. Grønlandsk Kultur- og samfundsforskning 98/99* (Nuuk u.å. [2000]), s. 7-26 og samme: *An Introduction to Colonial Greenland's Economic History*, i Ole Marquardt, Poul Holm & David J. Starkey, eds: *From Sealing to Fishing: Social and Economic Change in Greenland, 1850-1940*, *Studia Atlantica* 4 (Esbjerg 1999), s. 7-17, især 12 ff.

Nordamerika skræmte. Man måtte fastholde det traditionelle samfund som havde vist sin overlevelsessevne også før europæerne kom - eventuelt i en modificeret form med oprettelse af institutioner der kunne overtage den lederrolle i det traditionelle samfund som var blevet slået i stykker som en følge af koloniseringen og kristningen. Det var en af tankerne bag oprettelsen af forstanderskaberne, hvis fædre netop var kredsen omkring seminariet og Rink i Godthåb / Nuuk. Traditionelle fangere skulle først og fremmest oplæres i at ro i kajak og fange sæler og ikke spille tiden med at lære sig dansk eller tilegne sig moderne, vestlig kultur. Rinks indflydelse var så stærk at dette for resten af århundredet blev grundlaget for dansk kolonipolitik i Grønland.⁷⁷

I sprogspørgsmålet var Rink ganske vist selv mindre afvisende, måske fordi han trods alt var Handelens mand. Han havde faktisk i 1857 plæderet for at "det danske Sprog med Tiden kunde blive mere tilgængeligt for dem der skulle uddannes til Lærere blandt deres Landsmænd ... Sprogkundskab er jo anerkjendt som et vigtigt Dannelsesmiddel overhovedet ... det nødvendige Forbindelsesled til den civiliserede Verden". Men samtidig var han afvisende over for at undervise grønlænderne i almindelighed i dansk, "endsige at man, som det dog virkelig er blevet fremført i officielle Forslag, skulde have søgt at faae Dansk indført som almindeligt Talesprog i Grønland!"⁷⁸ Men han søgte alligevel også at skaffe andre unge grønlændere muligheder for at kunne videreuddanne sig i Danmark i moderne

⁷⁷ Rink var en stærk fortaler for krisesyndspunktet, se hans skrivelse til Indenrigsministeriet med nærmere motivering til forslaget om forstanderskaberne, tr. i Rink: *Samling af Betænkninger og Forslag vedkommende Den Kongelige Grønlandske Handel* (Kbh. 1856), s. 222 ff - han taler om økonomisk nedgang ("Dekadence") og "Demoralisation". Ligeledes i Rink 1857, og måske mest markant i H. Rink 1862. Bluhme 1865 repeterer disse synspunkter. Se også Marquardt 1997, s. 12 ff. Man kan ikke se bort fra at denne sortmaling af forholdene også kunne indeholde en tendens mod forsøg på at komme KGHs monopol til livs i disse år, ligesom man heller ikke kan se bort fra at det i høj grad var i KGHs interesse at fremme sælfangsten, se Hanne Thomsen: Ægte grønlændere og nye grønlændere - om forskellige opfattelser af grønlandskhed, *Den jyske historiker* 81 (1988), s. 23 ff. Se tillige Ole Marquardt: Grønlænderne og Vestens civilisation. Træk af Rink-tidens grønlandspolitiske diskussion. *Grønlandsk Kultur- og samfundsforskning 98/99* (Nuuk u.å. [2000]), s. 7-26 og Ole Marquardt: An Introduction to Colonial Greenland's Economic History, i Ole Marquardt, Poul Holm & David J. Starkey, eds: *From Sealing to Fishing: Social and Economic Change in Greenland, 1850-1940*, *Studia Atlantica* 4 (Esbjerg 1999), s. 7-17, især 12 ff. Om forstanderskabernes oprettelse se nu Henrik Wilhjelm 2001, s. 183 ff. Selve forslaget i Rink 1856 s. 181-193.

⁷⁸ Wilhjelm 1997, s. 310 - citat fra Rink 1857, s. 277.

efterfølgende diskussion, hvor Knud Rasmussen gjorde sig til markant fortaler for at grønlænderne skulle lære dansk "i langt større Udstrækning, end det hidtil er sket". Det var den eneste mulighed grønlænderne havde for at kunne komme til at diskutere deres egne affærer på lige fod med de danske som ikke kunne lære sig grønlandsk, og det var tillige den eneste nøgle til fremskridt og civilisation.⁸²

Knud Rasmussen udviklede sin opfattelse endnu mere rabiater i et foredrag han i 1925 - efter hjemkomsten fra sin berømmede 5. Thuleekspedition tværs over det arktiske Nordamerika - holdt i Rigsdagens Fællessal, hvor han talte om sine videnskabelige resultaters betydning for "vort Kolonisationsarbejde i Grønland":

Jeg mener nemlig, at hvis vi vil knytte Grønlænderne nærmere til os, baade gennem Opdragelse og gennem Kulturpaavirkning, bør vi indføre Dansk som Undervisningssprog i Grønland, og vi bør i videst muligt Omfang ogsaa benytte os af danske Lærere i de grønlandske Skoler. [...] [Dog således] at Grønlænderne faar Undervisning i deres eget Sprog; de bør lære at læse det og skrive det, og det bør bruges i Religionsundervisningen og i Kirken, men heller ikke mere. Skal vi give Eskimoerne Adgang til de samme Kilder, som vi i Danmark øser af, vil det ikke nogen Sinde kunne ske i et saa isoleret og saa begrænset Sprog som det grønlandske: vi bør give dem Adgang til vort eget Sprog.⁸³

Så vidt kom det som bekendt aldrig, selv om det var tæt på i perioden mellem nyordningen i 1950 og hjemmestyreordningen i 1979. Men det var synspunkter som disse der var baggrund for at man med den nye styrelseslov i 1925 indførte undervisning i dansk i den grønlandske folkeskole som en foreløbig afslutning på en meget gammel diskussion.

⁸² C.W. Schultz-Lorentzen: Folkeoplysningen i Grønland, dens Mål og Midler. Foredrag holdt i det Grønlandske Selskab. *Det Grønlandske Selskabs Aarskrift 1918*, s. 94 f.

⁸³ Knud Rasmussen: Foredrag (med efterfølgende Lysbilleder) i Rigsdagens Fællessal den 12. Februar 1925. (Kbh. 1925), s. 6.

Afslutning

I Askov Højskoles tidsskrift *Dansk Udsyn* var der i 1939 en artikel af eskimologen Svend Frederiksen (1906-1967) om "Sprogspørgsmaalet i Grønland". Frederiksen var stærkt bekymret for det grønlandske sprogs fremtid. Han mente at det var udsat for et angreb fra dansk side for at indføre dansk blandt grønlænderne: "Tilsidesættelse af et Folks Sprog er et alvorligt Angreb paa dets nationale og folkelige Liv, og har det Sprog mordet for Øje, er det tillige en dyb Krænkelser af de selvfølgeligste, mest elementære og almindeligste Menneskerettigheder." (s. 99). Han gav i artiklen spredte eksempler gennem tiderne på danske overvejelser om at lære grønlænderne dansk, men hovederindet var den aktuelle situation efter 1925, da dansk var blevet et tvunget fag allerede i børneskolen. Han var ikke "i Tvivl om, at danske Embedsmænd stærkt har virket og agiteret for, at Grønlænderne skulde gribe efter det danske Sprog", og han fandt undervisningen i dansk på Grønland "forfærdende". Der var tale om en tilsidesættelse af grønlændernes nationale egenart og en krænkelser af deres menneskerettigheder, som havde "givet Grønlænderne et Stempel af Mindreværd; det er først og fremmest Dansk der duer" (s. 116). Frederiksen var især ude efter de danske læreres "aandløse Undervisning", som hang sammen med at de "som Helhed" ikke kunne grønlandsk. Denne undervisning var glimrende til at holde grønlænderne "nede i aandeligt Mørke". Han var ikke afvisende over for at dansk var et fag i den grønlandske skole, men det burde kun være som et fremmedsprog. Som det var nu, søgte embedsmændene at tage "kvælertag" på det grønlandske sprog: "alle stiler de med Stormskridt efter at skaffe Dansk en overvældende og dominerende Plads i hele den grønlandske Skole. Det grønlandske Sprogs Plads er blevet yderst begrænset; det er i Virkeligheden sat i Skammekrogen". Der var virkelig "fare paa Færde" (s. 122). Men selv om Frederiksen satte alle advarselsslamper op mod brugen af dansk i Grønland, sluttede han dog med at slå til lyd for "den rolige, gyldne Middelvej at holde paa Dansk som Fag, men kun som Fag og med en rimelig Begrænsning og saa iøvrigt kræve Grønlandsk som undervisningssprog, som Skolesprog" (s. 123).

Frederiksens opfattelse kan siges at ligge i forlængelse af det synspunkt der med udgangspunkt i missionen og seminariet i Nuuk sejrede i sidste del af 1800-tallet. De embedsmænd (og danske politikere, foruden Knud Rasmussen) han var oppe imod, lå derimod i forlængelse af en række røster, fortrinsvis (men ikke

kun) fra KGH, der fra slutningen af 1700-tallet havde ment det ville være fordelagtigt hvis man i højere grad satte ind på at lære grønlænderne dansk. Det er i denne forbindelse interessant at det ikke mindst var den daværende seminarieforsstander i Godthåb / Nuuk, Aage Bugge, der var fortalere for mere danskundervisning.⁸⁴ Det problem Frederiksen rejste, blev i høj grad aktuelt igen efter 1950 - og er det for så vidt endnu, hvor den grønlandske folkeskole stadig - om end i mindre omfang end tidligere - må trække på danske lærerkræfter.

Man kan spørge om det ville have været så skadeligt som Frederiksen lægger op til, allerede på et tidligt tidspunkt i koloniseringsprocessen at sætte mere ind på at lære grønlænderne dansk. Erfaringen fra andre kolonier - og for så vidt fra Grønland selv efter 1950, tyder på at der også kunne være positive konsekvenser (og de færreste steder førte det formentlig ligefrem til "sprog mord"). For det første synes det ikke at have været umuligt, ja måske ikke engang specielt vanskeligt, forudsat en rimelig undervisning, for hverken indoeuropæisk eller ikke-indoeuropæisk talende at lære et europæisk sprog: dravidisk talende i Sydindien, diverse afrikanske sprogbrugere - og grønlændere for den sags skyld - alle kunne de lære kolonimagtens meget anderledes sprog uden at tabe deres eget sprog. Men netop den store sproglige forskel var længe et af argumenterne mod at belejre grønlænderne med danskundervisning. For det andet blev netop de dobbeltsprogede en elite der med tiden blev spydspidsen i afkolonialiseringen. Og jo flere de var, jo bedre. Belgisk Congo kan tjene som et afskrækkende eksempel på hvor galt det kunne gå hvis kolonimagten netop ikke gjorde noget for at uddanne en dobbeltsproget elite med deraf følgende adgang til den moderne verdens ideer, teknologi - og administrative teknikker. Om en tidligere modernisering af Grønland med en satsning på en højere grad af dobbeltsprogethed havde fremskyndet selvstyreprocessen kan man naturligvis ikke vide. Men det er påfaldende at det præcist var de danskkyndige med en form for videre uddannelse og adgang til moderniteten der også i Grønland satte sig i spidsen for en national frigørelsesproces.

I den forstand kan man måske nok beklage at diskussionen

⁸⁴ Om Svend Frederiksen se Klaus Georg Hansen: Ouverture til åbningen af professor Svend Frederiksen's arkiv. *Tidsskriftet Grønland*, 1993, s. 30-36.

i midten af 1800-tallet endte med en sejr for traditionalisterne der også i andre henseender - i bedste mening - ville beskytte grønlænderne og udskyde deres møde med den moderne verden.

*

LITTERATUR

- Jens Peter Andersen 1979: *Baggrunden for den grønlandske nyordning i 1908*. Utr. speciale (Historisk Institut, Aarhus Universitet, 1979).
- A. Bertelsen 1945: *Grønlændere i Danmark*. Bidrag til Belysning af grønlandsk Kolonisationsarbejde fra 1605 til vor Tid. (*Meddelelser om Grønland*, bd. 145, nr. 2, 1945).
- Chr. Berthelsen 1976: Det at være Grønlænder. Fra en debat i begyndelsen af det 20. århundrede, *Tidsskriftet Grønland*, 1976, s. 117-121.
- E. Bluhme 1865: *Fra et Ophold i Grønland 1863-64* (Kbh. 1865).
- Louis Bobé 1936: *Den grønlandske Handels og Kolonisations Historie indtil 1870*. Indledning nr. 2 til Diplomatarium Groenlandicum 1492-1814. (*Meddelelser om Grønland*, bd. 55, nr. 2, 1936).
- Judith Brown 1994: *Modern India. The Origins of an Asian Democracy*, 2. ed. (Oxford UP, 1994).
- Niels Bundgaard 1935: *Det danske Missionssselskabs Historie. I: Missionsmenigheden i Danmark* (Kbh. 1935).
- A. Riis Carstensen 1890: *Two Summers in Greenland. An Artist's Adventure among Ice and Islands, in Fjords and Mountains* (London 1890).
- A. Riis Carstensen 1897: *Over viden Strand. Livs- og Rejseskildringer* (Kbh. 1897).
- Bernard S. Cohn 1996: The Command of Language and the Language of Command, tr. i *Colonialism and its Forms of Knowledge*. The British in India (Princeton UP, 1996).
- Sune Dalgård 1960, udg.: *Grønland. Gengivelser af aktstykker og breve fra det 16. til det 20. århundrede* (Rigsarkivet 1960).
- Diplomatarium Groenlandicum 1492-1814*, udg. Louis Bobé (*Meddelelser om Grønland*, bd. 55, nr. 3, 1936).
- "Biskop Dr. Theol. Otto Fabricius. Et Mindeskrift i Hundredaaret for hans Død ved Bjørn Kornerup, Schultz-Lorentzen, Ad. S. Jensen" (1922), *Meddelelser om Grønland* LXII (1923).
- Otto Fabricius 1791: *Forsøg til en forbedret Grønlandsk Grammatica* (1791, 2. optr. 1801).
- Svend Frederiksen 1939: Sprogspørgsmaalet i Grønland. *Dansk Udsyn*, 1939, s. 99-124.
- Finn Gad 1969: *Grønlands historie II, 1700-1782* (1969).
- Finn Gad 1972: Vestgrønlandske undervisnings- og skoleforhold 1721-1807, *Årbog for Dansk Skolehistorie* 1972, s. 21-54.
- Finn Gad 1976: *Grønlands historie III, 1782-1808* (1976).
- Finn Gad 1984: *Grønland. Politikens Danmarkshistorie* (1984).
- Klaus Georg Hansen 1993: Ouverture til åbningen af professor Svend Frederiksen's arkiv. *Tidsskriftet Grønland*, 1993, s. 30-36.
- Carl Emil Janssen 1913: *En Grønlandspræsts Optegnelser 1844-49*. Memoirer og Breve udg. af Julius Clausen og P. Fr. Rist, XIX

- (1913).
- H. Kiær 1906: *Dansk Indflydelse i Grønland. Bidrag til Belysning af grønlandske Spørgsmaal og Fremtidsopgaver* (Kbh. 1906).
- Inge Kleivan 1969/70: Language and Ethnic Identity: Language Policy and debate in Greenland. *Folk. Journal of the Danish Ethnographic Society*, vol. 11-12 (1969/70), s. 235-286.
- P. Kragh 1875: *Udtoget af Missionair P. Kraghs Dagbog* (Haderslev 1875) (2 dele).
- Karen Langgård 1998: An Examination of Greenlandic Awareness of Ethnicity and National Self-consciousness through Texts produced by Greenlanders 1860s-1920s. *Études/Inuit/ Studies*, 1998, 22(1), s. 83-107.
- Karen Langgård 1999: "Fishermen are Weaklings": Perceptions of Fishermen in *Atuagalliutit* before the First World War, i Ole Marquardt, Poul Holm & David J. Starkey, eds: *From Sealing to Fishing: Social and Economic Change in Greenland, 1850-1940*, *Studia Atlantica* 4 (Esbjerg 1999), s. 40-61.
- Ole Marquardt 1992: Socio-økonomiske tilstande i Vestgrønland på Rinks tid: Befolkningskoncentration i kolonibyer og dannelse af lokale 'Brædtmarkeder', *Grønlandsk kultur- og samfundsforskning* 92 (Nuuk 1992), s. 147-182.
- Ole Marquardt 1993: Socio-økonomiske tilstande i Vestgrønland på Rinks tid: Antal fastansatte ved KGH og grønlandiseringen af KGH-arbejdspladserne, *Grønlandsk kultur- og samfundsforskning* 93 (Nuuk 1993), s. 94-120.
- Ole Marquardt 1997: An Introduction to Colonial Greenland's Economic History, i Ole Marquardt, Poul Holm & David J. Starkey, eds: *From Sealing to Fishing: Social and Economic Change in Greenland, 1850-1940*, *Studia Atlantica* 4 (Esbjerg 1999), s. 7-17.
- Ole Marquardt 2000: Grønlænderne og Vestens civilisation. Træk af Rinktidens grønlandspolitiske diskussion. *Grønlandsk Kultur- og samfundsforskning* 98/99 (Nuuk u.å. [2000]), s. 7-26.
- R. Nielsen 1916: Samuel Kleinschmidt, *Det grønlandske Selskabs Aarsskrift 1916*, s. 42-62.
- Oqaatsit. Kalaallisuumiit Qallunaatumut / Grønlandsk Dansk Ordbog* (1990).
- H. Ostermann 1911: Missionærer og Præster i Diskobugten 1734-1910. Bidrag til Grønlands præste- og kirkehistorie efter trykte og utrykte kilder. *Kirkehistoriske Samlinger*, 5. R. 6 (1911-13), 1. Hefte, s. 1-122.
- H. Ostermann 1936: Fra Missionens Barndomstid ved Upernavik. Af Missionær Østergaards Papirer II. Ved H. Ostermann, *Det Grønlandske Selskabs Aarsskrift 1936*, s. 36-69.
- H. Ostermann 1937: Fra Missionens Barndomstid ved Upernavik. Af Missionær Østergaards Papirer. III. Ved H. Ostermann. *Det Grønlandske Selskabs Aarsskrift 1937*, s. 95-137.

- Knud Rasmussen 1907: "Breve fra Grønlændere samlede og oversatte af Knud Rasmussen", *Atlanten*. Medlemsblad for Foreningen "De danske Atlanterhavsøer", Bd. II, 1907-10, hæfte 37 (1907), s. 8-42.
- Knud Rasmussen 1925: Foredrag (med efterfølgende Lysbilleder) i Rigsdagens Fællessal den 12. Februar 1925. (Kbh. 1925).
- H. Rink 1856, udg.: *Samling af Betænkninger og Forslag vedkommende Den kongelige grønlandske Handel* (Kbh. 1856).
- H. Rink 1857: *Grønland geographisk og statistisk beskrevet*. 2. bd: Det søndre Inspectorat. (Kbh. 1857).
- H. Rink 1862: Om Aarsagerne til Grønlændernes og lignende, af Jagt levende, Nationers materielle Tilbagegang ved Berøringen med Europæerne. *Dansk Maanedsskrift*, 1862, s. 85-110.
- Henrik Rink 1877: *Danish Greenland. Its People and Products*. With a new Introduction by Helge Larsen (London & København, 1974, opr. udg. 1877).
- H. Rink 1882: *Om Grønlænderne, deres Fremtid og de til deres Bedste sigtende Foranstaltninger* (Kbh. 1882).
- Volmer Rosenkilde 1934: Et Egede-Haandskrift til en grønlandsk Grammatik. *Det Grønlandske Selskabs Aarsskrift 1933-34* (1934), s. 73-89.
- C.W. Schultz-Lorentzen 1918: Folkeoplysningen i Grønland, dens Mål og Midler. Foredrag holdt i det Grønlandske Selskab. *Det Grønlandske Selskabs Aarsskrift 1918*, s. 86-100.
- Schultz-Lorentzen 1928: Kolonisproget i Grønland. *Det Grønlandske Selskabs Aarsskrift 1927-28* (1928), s. 68-74.
- P.P. Sveistrup & Sune Dalgaard 1945: *Det danske Styre af Grønland 1825-1850*. (*Meddelelser om Grønland*, bd. 145, nr. 1, 1945).
- Axel Kjær Sørensen 1983: *Danmark-Grønland i det 20 århundrede - en historisk oversigt* (Kbh. 1983).
- William Thalbitzer 1932: *Fra Grønlandsforskningens første Dage* (1932).
- Hanne Thomsen 1998: Ægte grønlandere og nye grønlandere - om forskellige opfattelser af grønlandskhed, *Den jyske historiker* 81: Identitet, nation og stat i post-koloniale samfund (1998), s. 21-55.
- Søren Thuesen 1988: *Fremad, opad. Kampen for en moderne grønlandsk identitet* (Kbh. 1988).
- Henrik Wilhjelm 1997: *De store opdragere. Grønlands seminarier i det 19. århundrede* (Kbh. 1997).
- Henrik Wilhjelm 2001: *"af tilbøielighed er jeg grønlandsk"*. Om Samuel Kleinschmidts liv og værk. (Kbh. 2001).
- N.G. Wolf 1906: Optegnelser af Niels Giessing Wolf, Missionær i Grønland. Meddelt af Fru Sofie Bruun. *Kirkehistoriske Samlinger*, 5. R. III (1906), s. 468-504.

Dansk Missions-Blad (udg. af Det danske Missionssselskab) 1834 ff.
Ministerialtidende

Forkortelser

DMB: *Dansk Missions-Blad*

MoG: *Meddelelser om Grønland*

RA: Rigsarkivet